



Likestillingsstatus blant samer

En kunnskapsstatus

Av Ketil Lenert Hansen



Tittel:	Likestillingsstatus blant samer
Forfatter:	Ketil Lenert Hansen
Oppdragsgiver:	Likestillingsutvalget, opprettet med kgl. res. 12. februar 2010.
Dato:	22. mars. 2012
Antall sider:	50
Kontaktinformasjon forfatter:	Ketil Lenert Hansen PhD, Cand.polit., epost: ketil.lenert.hansen@uit.no , telefon: 907 91 116

Sammendrag:

Rapporten omhandler statistikk og forskning om samiske kvinners og menns utdanningsnivå og utdanningsretning, deltakelse i arbeidsmarkedet, bruk av trygdeordninger, diskriminering, helsestatus, grad av likeverdige offentlige helsetjenester og planlagt forskningsprosjekt om utsatthet for vold i nære relasjoner.

Rapporten startet med en kort redegjørelse for statistikk grunnlaget for å si noe om den samiske befolkningen, i tillegg til et historisk blick på forsknings- og likestillingsarbeidet blant samer. I tillegg til et notat fra Sametinget, som redegjør for deres politiske prioriteringer når det gjelder Sametingets likestillingsarbeid.

Avslutningsvis oppsummeres viktige områder innen likestillingsarbeidet for den samiske befolkningen.

Forord

Denne rapporten er en kunnskapsstatus om likestilling blant samer i Norge. Rapporten er laget på oppdrag for Likestillingsutvalget, opprettet med kgl. res. 12. februar 2010. Rapporten er utarbeidet av forsker Ketil Lenert Hansen.

Likestillingsutvalget skal utrede kjønnslikestilling i lys av etnisitet, klasse og livsløp. De ønsker derfor en kunnskapsoversikt over likestillingssituasjonen blant samer, og sammenligne dette med den øvrige befolkningen i den grad dette er mulig.

Eventuelle feil eller mangler som måtte finnes i rapporten er på forfatterens regning.

Tromsø 22.mars 2012

Ketil Lenert Hansen

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
INNHOLDSFORTEGNELSE	3
RAPPORTENS MANDAT OG MÅL	5
RAPPORTENS UTFORMING	5
INNLEDNING	5
SAMETINGETS LIKESTILLINGSARBEID	6
DEN FØRSTE RESOLUSJON OM URFOLKSKVINNER	8
BAKGRUNN OG DATAGRUNNLAG	8
DET GEOGRAFISKE STATISTIKK GRUNNLAGET – VIRKEOMRÅDET FOR SAMETINGETS TILSKUDDSORDNING TIL NÆRINGSUTVIKLING	10
FORVALTNINGSOMRÅDET FOR SAMISK SPRÅK	11
BEFOLKNINGSUTVIKLING I STN-OMRÅDET	11
FLYTTSTRØM UT AV SAMISKE DISTRIKTSKOMMUNER – FLERE KVINNER ENN MENN HAR FLYTTET TIL BY	11
UTDANNINGSSITUASJON BLANT SAMER	12
TITTEL: ”FNS BARNEKONVENSJON ARTIKKEL 29 (1) OM FORMÅLET MED OPPLÆRING: EN RETTSSOSIOLOGISK STUDIE OM HVA BARN LÆRER OM DET SAMISKE FOLK. ”	12
BARNEHAGE	13
GRUNNSKOLEN	14
VIDEREGÅENDE OPPLÆRING OG FRAFALL	15
HØYERE UTDANNING OG UTDANNINGSNIVÅ BLANT DEN SAMISKE OG IKKE-SAMISKE BEFOLKNINGEN	16
SKOLEN ER VIKTIG, MEN DET ER OGSÅ ANDRE TING SOM ER VIKTIGERE	18
DELTAKELSE I ARBEIDSMARKEDET	19
LIKESTILLING OG ARBEIDSDELING	19
KJØNNSFORSKJELLER INNENFOR PRIMÆRNÆRING I STN-OMRÅDET	19
SAMISK MENN OG FØLELSER AV MARGINALISERING	21
HVA VET VI OM FOREKOMST AV UFØRETRYGD OG SOSIALHJELP BLANT SAMER?	22
ETNISK DISKRIMINERING OG MOBBING AV SAMER	24
BAKGRUNN	24
FORNORSKNINGSPROSESSEN	24
SAMFUNNSLIV (EIDHEIM, 1977; ILO-CONVENTION NO 169, 1990)	24
FORNORSKNINGSPROSESSEN SKYGGER INN I NÅTIDEN	25
UNDERSØKELSER OM DISKRIMINERING AV SAMER	25
OPPVEKTSVILKÅR FOR SAMISKE BARN OG UNGDOM I DAG	27
HELSEMESSIGE KONSEKVENSER AV Å BLI DISKRIMINERT	27
SAMMENHENGEN MELLOM DISKRIMINERING OG UHELSE BLANT SAMER	27
SAMISKE KVINNER OG MESTRING AV DISKRIMINERING	28
DOBBELT DISKRIMINERING AV HOMOFILE SAMER	28
KJØNNSFORSKJELLER I HELSE BLANT SAMER	29
FRUKTBARHET	29
DØDELIGHET	29
SELVOPPLEVD HELSESTATUS	30
ØKT FOKUS PÅ SAMISKE KVINNERS HELSE	32
ANDRE SELVRAPPORTERTE SYKDOMSFØREKOMSTER OG LEGEMIDDELBRUK BLANT SAMER	33
PSYKISK HELSE	33
SAMISKTALLENDE MENN RAPPORTERER HØYERE STRESSNIVÅ	33
FÆRRE SAMISKTALLENDE KVINNER SØKER HJELP FOR PSYKISKE PROBLEMER	34
TILFREDSHET MED BEHANDLING	36
BRUK AV TRADISJONELLE BEHANDLINGSFORMER	36
LIKEVERDIGE HELSETJENESTER FOR DEN SAMISKE BEFOLKNINGEN	37
RØYKING OG RUSMIDDELBRUK BLANT SAMISK UNGDOM	38
RØYKING	38
ALKOHOL	38

SELVMORD OG SELVMORDSATFERD BLANT SAMER	39
NY FORSKNINGSSATSING PÅ TEMAET: VOLD OG OVERGREP I NÆRE RELASJONER	42
ON STUDIEN: "KJØNNBASERT VOLD, HELSE OG ETNISITET"	42
OPPSUMMERING - LIKESTILLINGSUTFORDRINGER BLANT SAMER	43

Rapportens mandat og mål

Prosjektets hovedmål er å sammenfatte allerede tilgjengelig statistikk og forskning om likestillingsstatus blant samer i Norge. Å skrive om likestilling blant samer er et stort prosjekt og denne rapporten tar heller ikke sikte på å gi en fullstendig oversikt over alle likestillings aspekter blant den samiske befolkningen. Prosjektet vil legge vekt på statistikk og forskning om samiske kvinners og menns utdanningsnivå og utdanningsretning, deltakelse i arbeidsmarkedet, uføretrygd, diskriminering, helsestatus og bruk av offentlige helsetjenester. For å finne svar på disse spørsmålene har ulike kilder blitt benyttet.

Rapportens utforming

Rapporten gir første en vurdering av datagrunnlaget, før tilgjengelig statistikk og forskning blir presentert. Første hoveddel tar for seg utdannings situasjonen blant samer, andre del ser å deltakelse i arbeidsmarkedet og forekomst av uføretrygd og sosialhjelp blant samer, neste del omhandler etnisk diskriminering og mobbing av samer. Siste del tar for seg kjønnsforskjeller i helse blant samer og omtaler en ny forskningssatsing på temaet: vold og overgrep i nære relasjoner. Helt til sist er det en kort oppsummering.

Innledning

Et likeverdig samisk samfunn med like rettigheter, plikter og muligheter for kvinner og menn som den øvrige befolkningen er visjoner for det samiske samfunnet. Målet er å motvirke diskriminering og å oppnå reell likebehandling. Likestilling berører alle samfunnsområder og har vært en hovedsak innenfor det politiske arbeidet med å styrke den samiske identitet, språket og kulturen, etter en lang tid, der den samiske kulturen har vært undertrygd og hatt en lav status i nasjonsbyggingen. Det samiske samfunnet er inne i en revitaliseringsprosess. Kulturarven skal gjenreises etter en sammenhengende koloniseringsperiode fra tidlig på 1700-tallet til vår tid. Likestilling i det samiske samfunnet har ikke vært et tema som har vært lengst fremme i den samepolitiske debatten. På 70-tallet, da den samiske oppvåkningen for alvor startet, var det viktig for samebevegelsen å markere ulikhet i forhold til storsamfunnet, slik at mens kvinnebevegelsen på 70- og 80-tallet inntok et kvinneperspektiv i sin argumentasjon om

kvinneres rettigheter i samfunnet, var det samiske samfunnet opptatt av en annen kamp, nemlig å markere seg som et urfolk. Dette har nok vært en medvirkende årsak til at spørsmål om kjønn i det samiske samfunnet har vært nedprioritert helt opp til i dag, og at man enda i mange samiske områder ser et ganske tradisjonelt kjønnsrollemønster (Josefsen, 2004).

Sametingets likestillingsarbeid

I notat til Ketil Lenert Hansen om Sametingets likestillingsarbeid, datert 19.03. 2012 skriver seniorrådgiver ved Sametinget: Ingeborg Larssen følgende (se vedlegg):

Sametingets likestillingspolitikk er uttrykt i Sametingets likestillingsplan. Her er det valgt ut en del prioriterte områder: kjønnslikestilling skal være implementert på alle politikkområder i Sametingets arbeid, toleranse for ulike seksuelle legninger, arbeide for vold i nære relasjoner.

Dette var utgangspunktet for at Sametinget for første gang var med å levere innspill til Norges 8. rapportering til FNs kvinnediskrimineringskomite (CEDAW). Norge rapporterer jevnlig til FN på sin oppfyllelse av FNs kvinnediskrimineringskonvensjon. I vårt innspill til rapportering valgte vi ut noen områder: samiske kvinners helse, manglende statistikk om samiske likestillingstema, samiske kvinner i primærnæringene og samiske kvinners representasjon i styrer, råd og utvalg.

Av våre innspill grep CEDAW særlig tak i området samiske kvinners helse. Vårt innspill var basert på Ketil Lenert Hansens phd grad om temaet. Sametinget deltok på eksaminasjonen av Norge i Geneve i februar 2012. Komiteen stilte spørsmål til statsråd Lysbakken ang. hvilke tiltak staten ville igangsette for å motvirke at samiske kvinner utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, hadde dårligere selvpoplevd helse enn norske kvinner. Statsråden kom ikke med forslag til nye tiltak på området. I sine avsluttende anbefalinger til Norge påpekte derfor CEDAW at de var bekymret for samiske kvinners helse sett i forhold til likeverdige helsetjenester og multippel diskriminering. Dette vil si at Norge til neste rapportering må rapportere på hvordan de fulgte anbefalingen fra CEDAW.

Sametinget deltok også på CSW 56. kommisjon i New York i februar/mars 2012. Tema for kommisjonen var rurale kvinner. Sametingsråd Vibeke Larsen deltok i debatt om urfolks kvinners rett til et anstendig arbeid. Sametinget deltok også i prosessen som ledet frem til

vedtakelse av den første urfolks kvinneserolusjon, som er vedtatt i FN. Dette vil Sametinget arbeide videre med. Vi ser behovet for et urfolkskvinneforum, og vil ta initiativ til dannelse av dette.

Utover dette notatet fra Ingeborg Larsen, viser seniorrådgiver ved Sametinget: Ingeborg Larssen, når det gjelder Sametingets likestillingsarbeid til Sametingets handlingsplan for likestilling for perioden 2009-2012, og oppfølging av den:

Sametingets arbeid med likestilling:

- Sametinget er et kjønnsbalanserte folkevalgt organ. Dagens sameting består av 49 % kvinner. Dette resultatet har ikke kommet av seg selv. Både partiene og organisasjonene har pålagt seg selv å ha en jevn kjønnsbalanse på listene til sametingsvalget. Dette er senere fulgt opp gjennom et vedtak i Sametingets plenum om krav om minimum 40-60 % kjønnsbalanse til listestillere. Til sammenligning ble 38 prosent kvinner valgt inn i kommunestyrene i 2011.
- Vedtatt vår egen handlingsplan for likestilling for perioden 2009-2013
- Verktøyet i vårt arbeid er integrering av likestilling på alle politikkområder, også kalt gender mainstreaming
- Vi er bevisst på at kjønnslikestilling handler om både kvinner og menn, og det er både kvinner og menns ansvar.
- Vi har blant annet integrert kjønnslikestilling i vårt budsjett. Tiltak det søkes støtte til skal vurderes i et kjønnsperspektiv. Institusjoner som får fast driftstilskudd over Sametingets budsjett må ha 40-60 % kjønnsbalanse i styret.
- Dialog med Regjeringen om likestilling
- Sametinget har lenge etterspurt samisk kompetanse i Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO)
- Dialog med organisasjoner som arbeider med likestilling
- Tilskudd til organisasjoner som arbeider med likestilling

Vi (Sametinget) har blant annet følgende resultater av vår handlingsplan:

- I samarbeid med BLD har vi satt i gang et prosjekt om likestilling og mangfold i samiske samfunn ved Galdu
- Reindrifftsforhandlingene har et sterkt kvinnefolkus fra Sametingets side

- Opprettholdt vedtaket om minimum 40-60 % representasjon mellom kjønnene for listestillere til Sameitnget
- Bedt Finnmarkskommisjonen om å være bevisst på kvinner og menns bruk av utmarka. Dette er noe Finnmarkskommisjonen etterspør i høringene de holder om bruken av utmarka
- I evalueringer og i meldingsarbeidet er kjønnsperspektivet en integrert faktor
- Sametingets næringsmelding
- Vi markerer den internasjonale kvinnedagen hvert år der målet er å sette fokus på kvinnespørsmål
- Sametinget har foreslått kandidater til Likestillings- og diskrimineringsnemnda. Ellen Katrine Hætta ble oppnevnt som medlem etter forslag fra Sametinget.
- Vi har avgitt høringsuttalelse til Likestillingsutvalgets første rapport ”Struktur for likestilling”, som omhandler blant annet LDOs videre rolle
- Sametinget har satt fokus på lesbiske og homofile samer, blant annet ved pengestøtte
- Samarbeidsprosjekt med Justisdepartementet om vold i nære relasjoner
- Konferanse samiske menn (høsten 2012)

Den første resolusjon om urfolkskvinner

Forhandlingene om resolusjonen ble avsluttet 6. mars d.å. Dette er første gang at man innenfor FN kvinnekommisjon har fremforhandlet en egen resolusjon om urfolkskvinner situasjon. Dette er en av de viktigste møteplassene for å diskutere kvinners rettigheter og likestillingsspørsmål. Et av punktene som ble fremhevet var urfolks kvinners rettigheter til en flerkulturell tilnærming i opplæringssystemet, kvinners deltakelse i offentlig beslutningsprosesser, urfolks kvinners tradisjonelle kunnskap ble fremhevet som viktig i utviklingen av urfolkssamfunnene og bekjempelse av vold (NRK Sápmi 09.03.12).

Bakgrunn og datagrunnlag

Det er gjort lite systematisk forskning på likestillingsutfordringer blant den samiske befolkningen i Norge. Dette skyldes for det første at det ikke foretas offisiell registrering av hvem som er samer eller som har samisk identitet eller bakgrunn, og det er ingen som vet nøyaktig hvor mange samer det er eller hvor mange som tilhører de ulike samiske grupper.

Ulike anslag bygger på ulike forutsetninger.

I Norge bor det i dag samer over hele landet, ifølge blant annet Sametingets valgmanntall. På samisk kalles samenes tradisjonelle bosetningsområde for *Sápmi*.



Det tradisjonelle samiske bosetningsområdet - *Sápmi*. Kilde: Günter Minnerup, UNSW, Australia.

Det samiske samfunnet kan deles inn på ulike måter språklig, næringsmessig, geografisk og kulturelt, som for eksempel østsamer, nordsamer, lulesamer, pitesamer, sørsamer, bysamer, markasamer, sjøsamer og reindriftssamer. Disse gruppene har forskjellige tilpasninger til den felles samiske kulturen og utgjør til sammen den samiske kulturens helhet. Betingelsene for utøvelse av samisk språk og kultur er forskjellig rundt om i landet. Disse forutsetningene med flere; gjør at det er utfordrende å skulle lage statistiske oversikter som sammenligner den samiske befolkningen med majoritetsbefolkningen. Imidlertid finnes det flere eksisterende kunnskapskilder, som kan være med på å belyse kjønnslikestilling blant samer i Norge. Et eksempel på en slik forskningsbasert kunnskapsbase er SAMINOR studien¹ – som er en

¹ Denne ble gjennomført i årene 2003-4 i samarbeid med Statens Helseundersøkelser (SHUS), nå Nasjonalt Folkehelseinstitutt. Helseundersøkelsen i områder med

kvantitativ helse og levekårsundersøkelse i 24 kommuner i de fem nordligste fylkene, der man blant annet har individdata på etnisitet, alder, kjønn, utdanning, arbeid, inntekt, fysisk og psykisk helse. Et annet eksempel er Ung i Nord – som er en undersøkelse blant samisk ungdom. En annen kilde for statistikk med relevans for samisk samfunnsforhold i Norge er: *Samisk statistikk*, laget av Statistisk sentralbyrå og *Samiske tall forteller 1-4*, utgitt av Samisk høyskole i Kautokeino. Begge disse siste to kildene er statistikk basert i hovedsak på geografisk bosted. Og tar for seg utdanning, inntekt og personlig økonomi, arbeidsliv, tilknytning til primærnæring, antall med samisk språk i barnehagen, grunnskole og videregående skole og helseforskjeller mellom samer og majoritetsnordmenn i et kjønnsperspektiv.

Det geografiske statistikk grunnlaget – virkeområdet for Sametingets tilskuddsordning til næringsutvikling

Sametingets tilskuddsordning til næringsutvikling (STN) har sin forløper i Utviklingsfondet for de sentrale samiske bosettingsområder. Fondet ble opprettet av Stortinget i 1975. Per 2011 omfatter det geografiske virkeområdet 16 hele kommuner og 10 kommune-delområder. Av disse 26 kommunene ligger tretten i Finnmark, ni i Troms og fire i den nordlige delen av Nordland.

Det meste av STN-området er utkantstrøk. Området utgjør 50 prosent av arealet i Norge nord for Saltfjellet, men har bare 10 prosent av befolkningen, og det bor kun 0,8 personer per kvadratkilometer. Kun 4 prosent bor i tettbygde strøk. I resten av området nord for Saltfjellet bor 96 av befolkningen i tettbygde strøk, og det er 7,5 personer per kvadratkilometer.

Samtidig er det viktig å huske at mange samer bor utenfor STN-området, blant annet i byer (og større tettsteder), i tillegg faller hele det sørsamiske bosettingsområdet utenfor. Det er foreløpig heller ikke utviklet alternative metoder for å konkretisere sørsamisk lokalsamfunn på en slik måte at det kan lages særskilt samisk statistikk om dem. I tillegg til at mange ikke-samer er bosatt innenfor STN-området. Det er derfor ikke selvsagt hva som skal utgjøre det geografiske statistikkgrunnlaget for samiskrelatert statistikk.

samisk og norsk bosetting ble kalt SAMINOR (til sammen 24 kommuner i Nord-Norge og Trøndelagsfylkene). Denne studien har vært hovedsatsingen for senteret. Invitasjon ble sendt til cirka 28 000 personer i alderen 30 og 36-79 år. I alt deltok nesten 17 000 personer (61 prosent). Geografisk omfatter undersøkelsen kommuner der 5-10 prosent eller mer av befolkningen i Folketellingen 1970 hadde en eller flere besteforeldre med samisk språk.

Forvaltningsområdet for samisk språk

I forvaltningsområdet for samisk språk er samisk og norsk likestilte språk. Det betyr at alle har rett til å bli betjent på samisk når de henvender seg til offentlige etater i forvaltningsområdet for samisk språk. Forvaltningsområdet for samisk språk omfatter kommunene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsáŋggu/Porsanger kommuner i Finnmark, Gáivuotna/Kåfjord og Lavangen kommuner i Troms, Tysfjord kommune i Nordland og Snåasen/Snåsa kommune i Nord-Trøndelag. Røyrvik kommune i Nord-Trøndelag har søkt om innlemmelse i forvaltningsområdet. De fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag, er også omfattet av forvaltningsområdet.

I forvaltningsområdet for samisk språk skal samelovens språkregler sikre retten til å: 1) bruke samisk språk i kontakt med offentlige organ (er) og 2) møte samisk språk i offentlig sammenheng.

Befolkningsutvikling i STN-området

Folketallet i STN-området har sunket med 16 prosent de siste 20 årene, samtidig som folketallet i landet har økt. Årsaken til dette er fødselsunderskudd og utflytting, som fører til en aldrende befolkning. Kvinneandelen er lavere i STN-området enn landsgjennomsnittet, særlig i aldersgruppen 20-29 år, i tillegg er det lavere andel av barn i alderen opp til 9 år og en høyere andel personer over 50 år. Mannsoverskuddet er størst i aldersgruppen 50-59 år. SAMINOR studien viser at det er flere utgifte blant samer enn blant etniske nordmenn (ca. 30 % versus 20%). Fra STN-området er det en større netto utflytting av kvinner enn menn (2007-9: 560 kvinner versus 450 menn).

Flyttestrøm ut av samiske distriktskommuner – flere kvinner enn menn har flyttet til by

I registerundersøkelsen: ”Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting” utført av Norsk institutt for by- og regionforskning og Senter for samisk helseforskning (2011) viser

det seg at flere kvinner enn menn har flyttet fra samiske distriktskommuner til forholdsvis nærliggende bykommuner enn menn. Studien omhandler personer i alderen 33-58 år (i 2008) som har vokst opp i en samisk kommune og senere flyttet til en by. Rapporten kartlegger flytting ut av 23 samiske kommuner fordelt på sju områder i Nord-Norge. Litt over en tredel (36 prosent) av alle som har vokst opp i disse områdene bodde i 2008 i en norsk by. Av de 8318 personene som har bosatt seg i en by var det 3829 menn (46%) og 4489 kvinner (54%). Nær 40 prosent av all flytting til by tilfaller nærmeste byområde. Av de 8318 personene som innen 2008 hadde bosatt seg i en by, var 1846 (22,2 %) å finne i Tromsø, 1109 (13,3 %) i Oslo. I byene i Sør-Norge inkludert Bergen var tallet 1464 (17,6 %) personer (Sørli og Broderstad, 2011).

Utdanningssituasjon blant samer

Generelt sett er kunnskapsnivået om samisk kultur og historie veldig lavt blant elever i grunnskolen, og det finnes mange vrangforestillinger og fordommer om samene, både blant lærere og elever i den norske skole. Dette har Hadi Lile vist i sitt doktorgradsprosjekt i retts sosiologi (Lile, 2011).

Tittel: ”FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring: En retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk. ”

FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) handler om formålet med opplæring av barn. Det er den viktigste folkerettslige bestemmelsen om temaet. Hovedproblemstilling i avhandlingen var: *Lærer barn det de skal om det samiske folk, jamfør FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1)?* For å svare på dette spørsmålet måtte Hadi Lile først foreta en rettsdogmatisk analyse av FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) for å svare på hva barn skal eller bør lære. I denne delen av avhandlingen blir det folkerettslige formålet med opplæring grundig gjennomgått, ikke bare i forhold til det samiske, men også generelt. Bestemmelsens innhold, rettsvirkning, og gjennomføring i norsk lov blir analysert i detalj. I tillegg blir statens vilje til å gjennomføre bestemmelsen evaluert. *Konklusjonen er at staten i liten eller ingen grad har vist vilje til å gjøre folkeretten retningsgivende for opplæringen av barn i Norge.*

For det andre måtte Hadi Lile svare på spørsmålet om hva barn faktisk lærer om det samiske folk. Han har gjennomført spørreundersøkelser og intervjuer med elever i niende klassetrinn

og lærere, ved 15 skoler i syv forskjellige kommuner i nord og sør. Resultatene viser at elever i niende klassetrinn har mottatt svært lite undervisning om det samiske på skolen. Et stort flertall av elevene mener dessuten at den undervisningen de har mottatt var ”ikke så bra” eller ”dårlig”. Det overveldende flertallet av lærerne har heller ikke lært noe særlig om det samiske verken på lærerhøgskolen eller i form av etterutdanning.

Kunnskapsmessig viser avhandlingen også at barn i liten grad har lært det de burde. Til slutt i avhandlingen er fordommer og rasisme målt. Det dokumenteres blant annet at opp mot halvparten av lærerne og elevene i Finnmark mener at samene er ganske eller svært ”kravstore/sytete”. Ifølge avhandlingen lærer barn ikke kunnskapsmessig eller holdningsmessig det de skal ifølge FNs barnekonvensjon. I tillegg beskriver avhandlingen, gjennom intervjuer, hvordan enkelte barn blir mobbet fordi de er samisk eller assosieres med det samiske.

Rent vitenskapelig er avhandlingen forankret i en rettssosiologisk tradisjon basert på studiet av lovers virkning. Avhandlingen ble ifølge bedømmelsen beskrevet som innovativ og fornyende. Den introduserer flere nye grep og metoder for studier av lovers virkning.

Barnehage

Samisk barnehage er en barnehage for og med samiske barn. Barnehagens ansatte skal beherske samiske. De samiske barnehagenes formål er først og fremst å styrke og utvikle barnas samiske identitet, språk og kultur. I disse dager er Sametinget i gang med å skrive en melding om barnehager for samiske barn, meldingen er en revidering av en tidligere melding fra 2005 ”Sametingsrådets melding om samiske barnehager” og en oppfølging av ”Strategisk plan for samisk barnehager 2008-2011”.

6. mars 2012 gikk Sametingets visepresident, Laila Susanne Vars, ut med følgende melding på NRK Sápmi: ”Nå vil hun ha barnehage-råd fra deg” – Vars ønsker råd om hvilke visjoner man har i det samiske samfunnet når det gjelder barnehagenes rolle i barns oppdragelse – i deres språkutvikling, og i videreføring av samiske verdier til nye generasjoner (NRK Sápmi, 06.03.2012).

Per 2010 var det i hele landet 33 samiske barnehager med 1074 barn, hvorav 705 var samiske barn. Av disse 33 barnehagene var det 26 som gav tilbud i samisk språkopplæring og det var 59 barn som hadde samisk språkopplæring (Samisk statistikk 2012, Statistisk sentralbyrå, 2012). I samiske tall forteller 4 (kommentert samisk statistikk 2011) rapporteres det med hele 67 barnehager med samisk tilbud i Norge. Grunnen til at disse tallene er høyere enn i samisk statistikk 2012 er at deres grunnlag er søknadene Sametinget har fått om støtte til samiske barnehage tilbud, hvorav Sametinget har klassifisert søknadene i to kategorier, samiske barnehager (37 stk.) og norske barnehager med samisktilbud (30 stk.).

I ”Strategisk plan for samisk barnehager 2008-2011” er det kommentert at likestilling mellom kjønnene skal gjenspeiles i barnehagens pedagogikk. Et av målene er flere menn i barnehagene. Sametinget har satt i gang nettverksmøter for menn som jobber i samiske barnehager, og det er tildelt prosjektmidler til barnehager som jobber med likestilling og rekruttering av menn til barnehagen (ifølge strategiplanen). 8. mars d.å. kunngjorde Fylkesmannen i Finnmark på sine nettsider at: ”Likestillingstemaet for barnehagesektoren var etablert”. Teamet skal på bakgrunn av erfaringer og lokale behov, legge til rette for kompetansetiltak, lokale utviklingsarbeid og erfaringsspredning for å fremme likestilling mellom gutter og jenter i barnehagen og bidra til å øke andelen menn i barnehagene.

Forfatteren av denne rapporten har ikke funnet annen tilgjengelig statistikk for kjønnsfordelingen på barn som går på samiske barnehage eller for ansatte ved disse barnehagene.

Grunnskolen

For skoleåret 2010/11 var det 2245 elever som hadde samisk i fagkretsen i grunnskolen; 54,7 % jenter og 45,3 % gutter, det vil si nær 10 prosentpoeng flere jenter enn gutter. Av disse 2245 elevene var det 2058 som hadde nordsamisk, og kun 96 elever som hadde opplæring i lulesamisk og kun 91 elever som hadde sørsamisk i fagkretsen. Sammenligner vi tallene med skoleåret 2005/6 er det totalt sett en nedgang fra 3055 til 2245 elever som har samisk i grunnskolen. Det har altså vært en nedgang på 810 elever med samisk i fagkretsen siden skoleåret 2005/06, dette er en nedgang på 27 % på 5 år. Imidlertid må denne nedgangen ses i sammenheng med færre barn i grunnskolen de siste 5 årene, men dette kan ikke forklare hele (Samisk tall forteller 4) (2011).

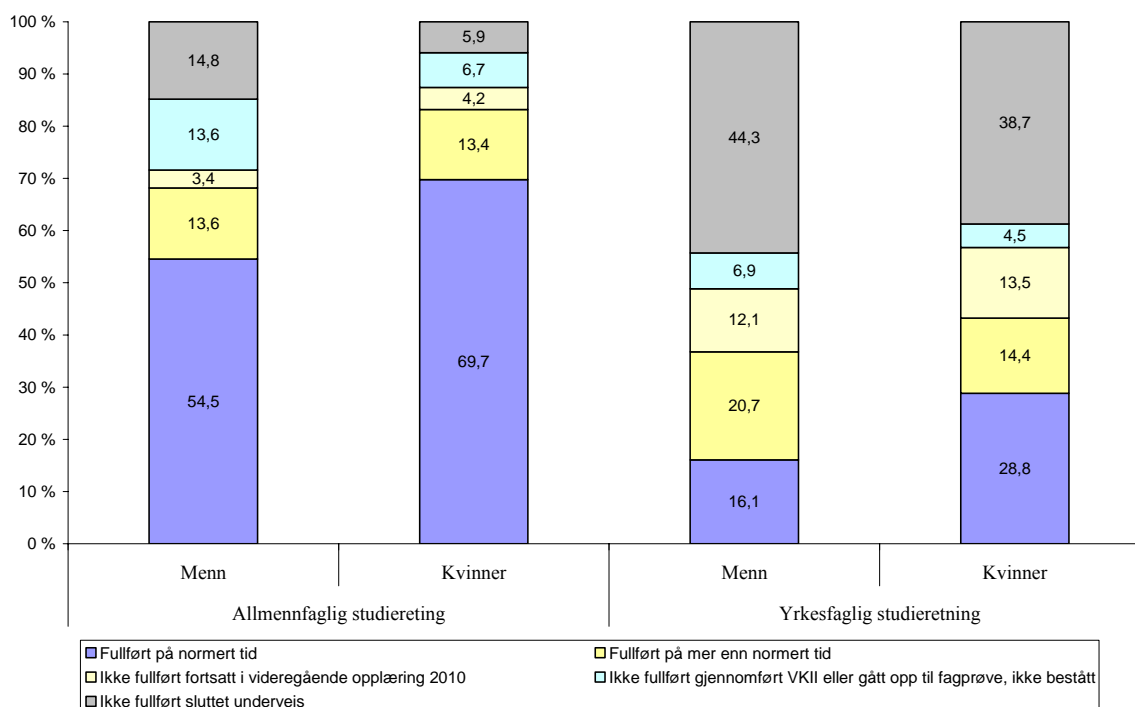
Videregående opplæring og frafall

Jenter (54,5 %) velger i større grad enn gutter (45,5 %) samisk på videregående skole.

Årsaken til dette kan være at det er flere jenter som velger allmennfag. Generelt viser også jenter større interesse for språkfag (Samisk statistikk, SSB, 2012).

Frafall fra videregående skole er høyt generelt i Norge. For landet generelt - hele en av tre fullfører ikke i løpet av fem år. Blant gutter i STN-området som begynte på videregående opplæring i 2005, avbrøt 44,3% på yrkesfaglig studieretning og 14,8 % på allmennfaglig studieretning sin utdanning innen fem år (Samisk statistikk, SSB, 2012). Samme tall for jentene var 38,7 % og 5,9 %.

På yrkesfaglig studieretning er det 36,8 % av guttene og 43,2 % av jentene som ble ferdige innen fem år. Tallene for allmennfaglig studieretning er henholdsvis 83,1 % for jenter og 68,1 % for gutter som fullfører innen fem år.



Figur 1. Kompetanseoppnåelse fem år etter påbegynt videregående opplæring. Alle elever innenfor STN-området. Årskull: 2005.

Kilde: Samisk statistikk 2012

statistikk 2012

Å falle fra på videregående kan ha store konsekvenser senere i livet, ved at man har vanskeligheter med å skaffe seg arbeid og omstillingsevne i et omskiftende arbeidsmarked. At mange samiske gutter slutter kan også være en mulig fattigdomsfelle.

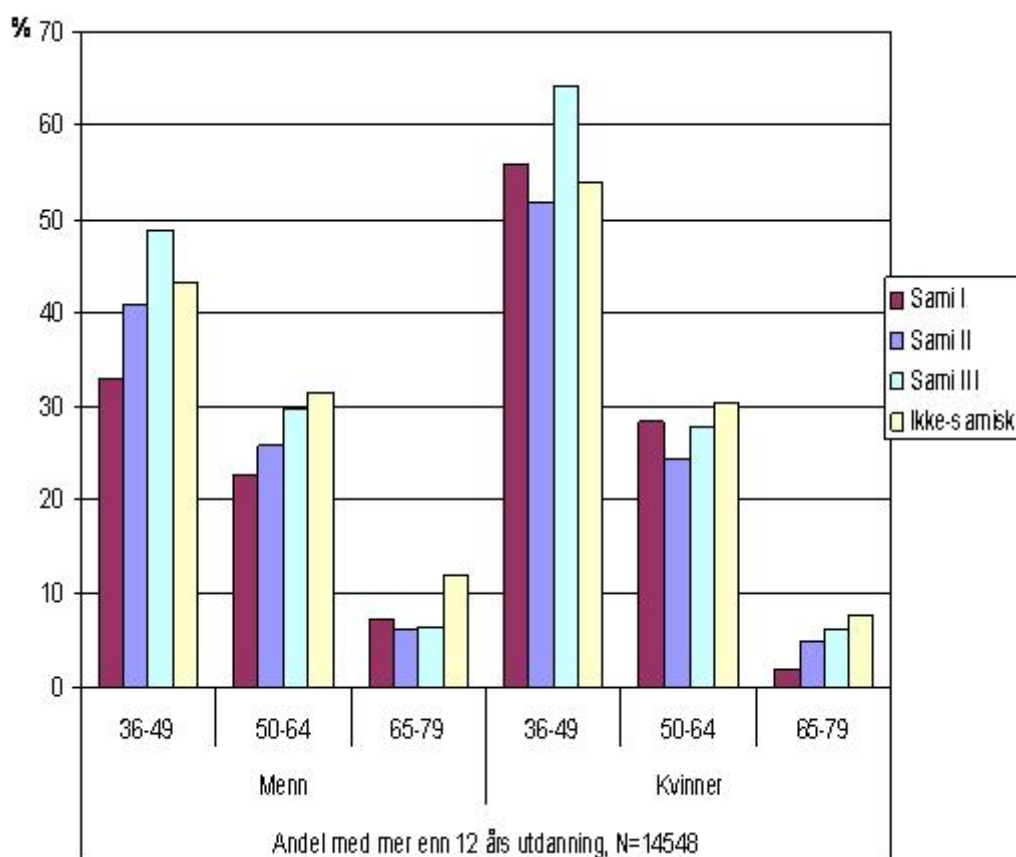
Høyere utdanning og utdanningsnivå blant den samiske og ikke-samiske befolkningen

Helt siden Nord-Norge fikk landets første offentlige seminarium i 1826 (fra 1848 Tromsø seminar) for utdanning av lærere med flere profesjoner, har opplæringen av den samiske befolkningen stått sentralt. Tromsøseminaristene hadde en nøkkelrolle i opplysningsarbeidet blant samer i landsdelen og utdanning av fagfolk, og samiske lærere. Likevel er det ikke å legge under en stol at i løpet av en hundreårsperiode fra 1850 til ca. 1960 skjedde det en omfattende kultursprang i nord ved at store deler av en opprinnelig samisk befolkning i dag framstår som norsk (Tromsø seminar og seminaristene, Eivind Bråstad Jensen). Stortinget vedtok å opprette Universitetet i Tromsø den 28.mars 1968 og den offisielle åpningen var i 1972. Et av hovedargumentene for å etablere et universitetet i Nord-Norge var å øke andelen personer med høyere utdanning i landsdelen. Etter dette har det blitt etablert flere viktige utdannings- institusjoner i Nord-Norge, blant annet Høyskolen i Finnmark, Sámi allaskuvla (Samisk Høyskole), Høyskolen i Harstad og Universitetet i Nordland.

I perioden 2005-2009 er det avlagt 25 samiskrelaterte doktorgrader ved Universitetet i Tromsø, sammenlignet med 7 for perioden 1990-94 (Samisk tall forteller 4). I tillegg er det en mengde hovedfags- og masteroppgaver som er samisk relatert. Samisk og samiskrelatert forskning i Norge har over de siste tiårene blitt betraktelig styrket (Stordahl 2008).

Universitetet i Tromsø har i løpet av sine 40 år bygd opp en betydelig samiskrelatert forskningskompetanse og vitenskapbasert kunnskap innen en rekke fagfelter. Samtidig har utdanningsnivået blant samer blitt betraktelig høyere enn tidligere og det er flere samer som tar høyere utdanning.

Tall fra den samiske helse- og levekårsundersøkelsen – SAMINOR – viser at blant den eldste aldersgruppen av samer over 65 år er utdanningsnivået lavere sammenlignet med den ikke-samiske befolkningen (bosatt i samme kommuner). Blant samisk menn i alderen 36-64 år (særlig blant samisktalende) er også utdanningsnivået lavere enn hos ikke-samer. For kvinner i aldersgruppen 36-49 er utdanningsnivået høyere blant de samiske kvinnene sammenlignet med ikke-samer, og dette gjelder spesielt for samiske kvinner med minst en samisk markør (Sami III). Uavhengig av etnisk tilhørighet er det flere kvinner som tar høyere utdanning (Lund et al., 2007).



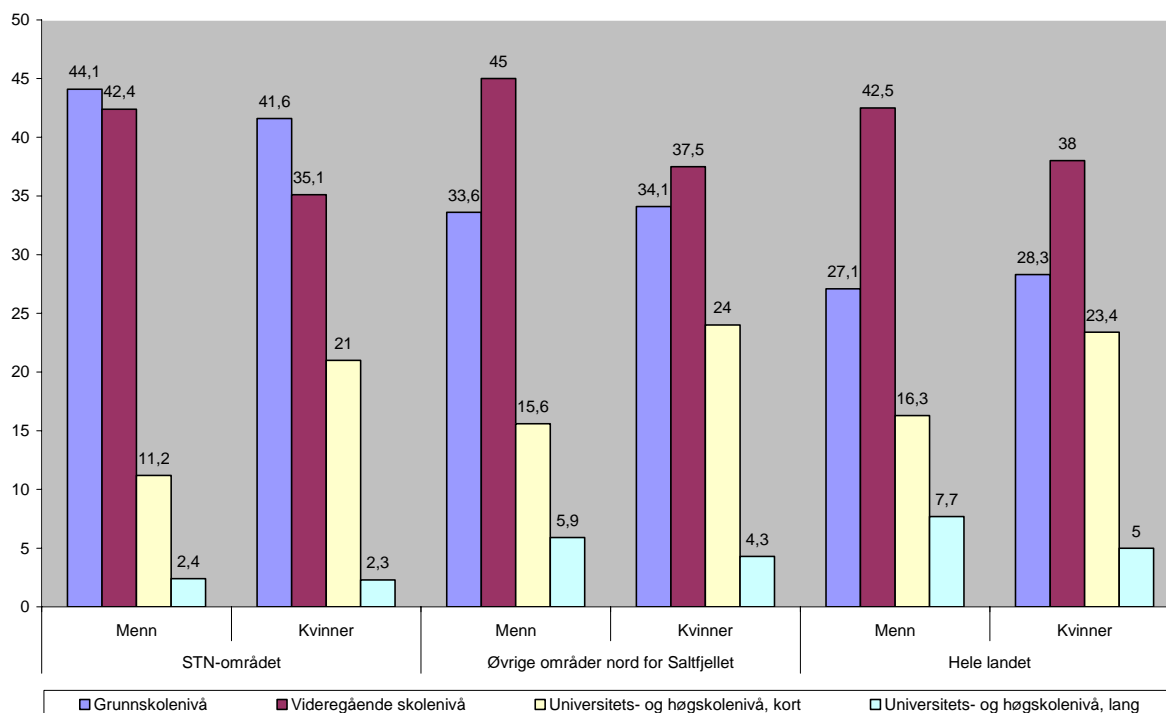
Figur 2. Andel med mer enn 12 års utdanning, 2003-4, fordelt på etniske grupper. (Sami I - tre generasjoner samisk språk, Sami II – minst to av besteforeldrene samisk språk, Sami III – Minst en “samisk markør”)

Kilde: Lund et al. 2007

Kvinner i alderen 24 til 65 år i STN-områder med spredt bosetning har relativt høyt utdanningsnivå med tre år eller mer på høyskole/universitet (13 % flere kvinner enn menn). I tettsteder ligger kvinnenes tilsvarende andel noe lavere enn landsgjennomsnittet. Totalt ligger

dette to prosentpoeng over landgjennomsnittet. Mennene i STN-området har en klart lavere utdanningsnivå enn befolkningen ellers i landet (Samisk tall forteller 4, 2011).

Ser man på siste tilgjengelige statistikk (for året 2010) over høyeste fullførte utdanningsnivå for personer over 16 år og eldre, ser vi generelt sett der er flere innenfor STN-området som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå sammenlignet med både øvrige områder nord for Saltfjellet og hele landet. Innenfor STN-området er det generelt sett høy andel kvinner med universitetets eller høyskoleutdannelse (t.o.m. fire år) (21%). Når det gjelder lang universitetets- og høyskoleutdannelse på mer enn fire år, samt forskerutdanninger ser man at tallet for menn og kvinner innenfor STN-området er likt (2,4% for menn og 2,3% for kvinner), sammenlignet med landsgjennomsnittet som er 7,7% for menn og 5% for kvinner. (se figur under).



Figur 3. Høyeste fullførte utdanning for personer 16 år og over. 2010. For STN-området, øvrige områder nord for Saltfjellet og hele landet. Kilde: Samisk statistikk 2012 og SSB nettsider

Skolen er viktig, men det er også andre ting som er viktigere

Skolen representerer det moderne, og næring representerer det tradisjonelle. De fleste er enig om at utdanning er viktig for å få seg en jobb i det norske samfunnet, men innenfor det samiske samfunnet skjer ennå mye av kunnskapsoverføringen mellom generasjonene, dette er

særlig gjeldene innenfor reindriften. Det kan se ut som at for de samiske guttene er skole mindre viktig enn for samiske jenter. De samiske guttene er heller ikke målrettet som jentene med å fullføre videregående skole innen tre til fem år, og deretter gå videre til høyskole eller universitetet. Guttene tar seg friår, jobber litt eller tar mindre kurs på videregående for å skape seg en frihet i forhold til skolen, som for noen kan brukes til opplæringen innenfor primærnæring eller andre sysler (Mannen mellom myte og modernitet, Inger Marie K. Nystad, 2003).

Deltakelse i arbeidsmarkedet

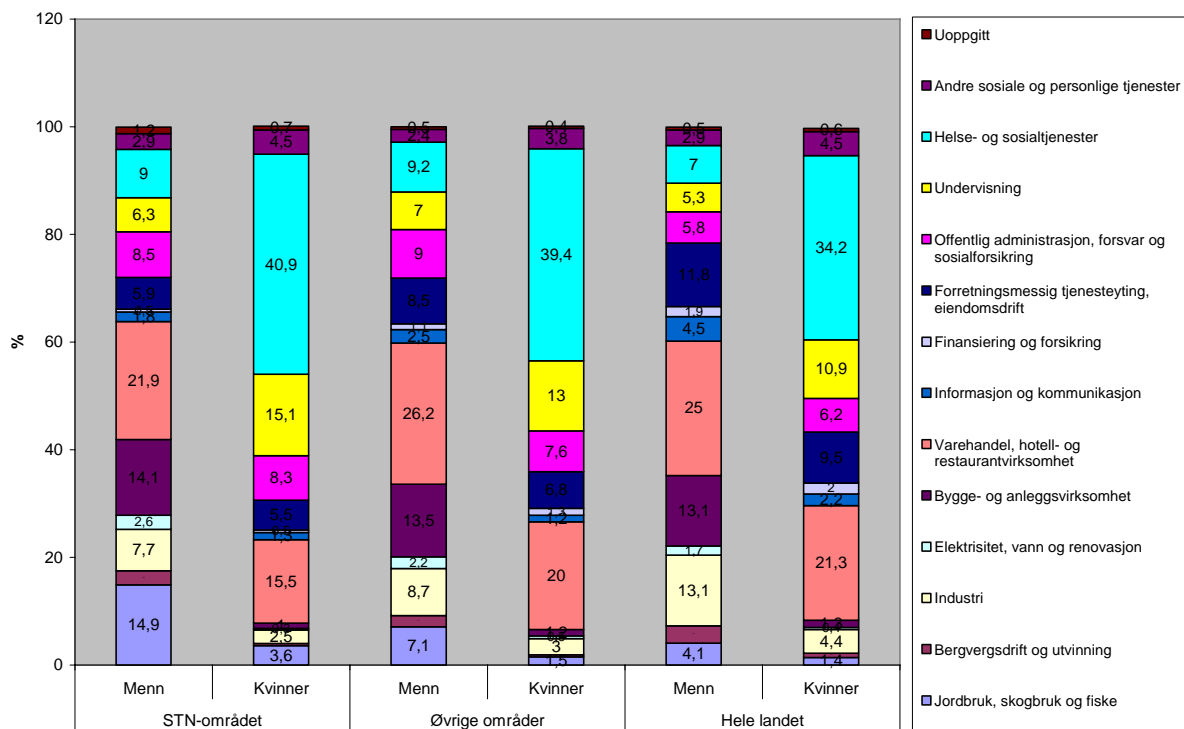
Likestilling og arbeidsdeling

Asta Balto (1997) mener at det har vært en klar arbeidsdeling mellom kjønnene med kvinnen som den innarbeidende og mannen som jobbet ute i det samiske samfunnet. Og dette gjelder særlig for de som er knyttet til primærnæringene i indre-Finnmark. Dette henger sammen med samisk barneoppdragelse, der guttene oppdras til å klare seg i arbeid (primærnæringene), ved at kunnskap ofte overføres fra fedre (og andre voksne menn) til sønner. Jentene er mødrenes ansvar og de klarer seg så godt på skolen. Jentebarna finner arbeid og tjener penger utenfor hjemmet. Innenfor reindriften forventes det at guttene skal overta og videreføre familietradisjonene. Dernest blir jentene skjøvet ut av reindriften på grunn av mekanisering og endringer som gjør den til et lite attraktivt og tilgjengelig arbeid for kvinner på heltid (Nystad 2003).

Kjønnsforskjeller innenfor primærnæring i STN-området

Det er få kvinner som er siida-andelsinnehavere i reindrift i Norge, kun 67 (17 %) av 391 driftsenheter i 2011 (Samisk statistikk 2012), og dette tallet har sunket siden 2000. I 2008 var 24 % av reintallet oppført med kvinner som eiere. Vest-Finnmark hadde størst andel av reintallet med kvinner som eiere (27 %), og Nordland lavest med 19 % (2011). Likevel er kjønnsfordelingen blant personer tilknyttet en siida-andel jevnere kjønnsfordelt, for eksempel per 31. mars 2011 var kjønnsfordelingen 52/48 % (1557 menn / 1461 kvinner). Innenfor jordbruk er hovedsakelig menn hovedbrukere (76 % i 2007). For fiske som hovednæring i STN-området er det dominert av menn (97 % i 2008).

Sysseletting personer 15-74 år, etter kjønn og næring – nord for saltfjellet (STN-området og øvrige område) og hele landet, 4. kvartal 2010



Figur 4. Sysselsatte personer 15-74 år, etter kjønn og næring. Norge nord for Saltfjellet (STN-området og øvrige området) og Hele landet. 4. kvartal 2010 Kilde: Samisk statistikk 2012 og SSB sysselsetting, hovedtabell (registerbasert)

64 prosent av personene i alderen 15-74 år i STN-området er sysselsatt. Tallet er noe lavere enn for resten av området nord for saltfjellet. Forholdvis mange menn arbeider innenfor varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet, mens helse- og sosialtjenester er den viktigste næringen for kvinnene. Innen STN-området er mange menn sysselsatt i primærnæringer (14,9 %), dette skyldes nok først og fremst reindriften, i tillegg til bygge- og anleggsvirksomhet (14,1 %). En stor del av kvinner innenfor STN-området er sysselsatt innenfor helse- og sosialtjenester (40,9 %), varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet (15,5 %) og undervisning (15,1 %). Når det gjelder sysselsatte i offentlig administrasjon (inkludert: forsvar og sosialforsikring) innenfor STN-området er det ingen kjønnsforskjeller i sysselsetningsgrad, dette kan skyldes at det siste tiårene er gjort mye for å få rekruttert kvinner til offentlige stillinger.

Samisk menn og følelser av marginalisering

I en studie av 12623 personer (6009 menn og 6614 kvinner) i alderen 36-79 år, der 2355 var samer, svarte 24 % av de som betraktet seg som samer at de følte seg presset ut av næringen sin, sammenlignet med 9 % blant deres etniske norske sambygdingar. Det ble videre i denne studien laget en score for ”følelsen av marginalisering”, som bestod av følgende tre variabler: ”har du opplevd at du er blitt mobbet eller diskriminert på grunn av din etniske bakgrunn”, ”føler du deg presset ut av næringen din” og ”føler du at den moderne utviklingen fortrenger den samiske kulturen”. Kjennetegnet for dem som scoret høyt for marginalisering var: flest menn, i arbeidsaktiv alder, levde i samiske områder (utenfor det samisk språkforvaltningsområdet), hadde en sterk samisk selvfølelse, lav inntekt for husholdningen sin og var misfornøyd med sin tilværelse. Dette viser at marginalisering er klassebasert og kjønnsbasert. I forhold til arbeidslivet er det samisktalende menn som rapporterer høyest for marginalisering (Hansen, 2011).

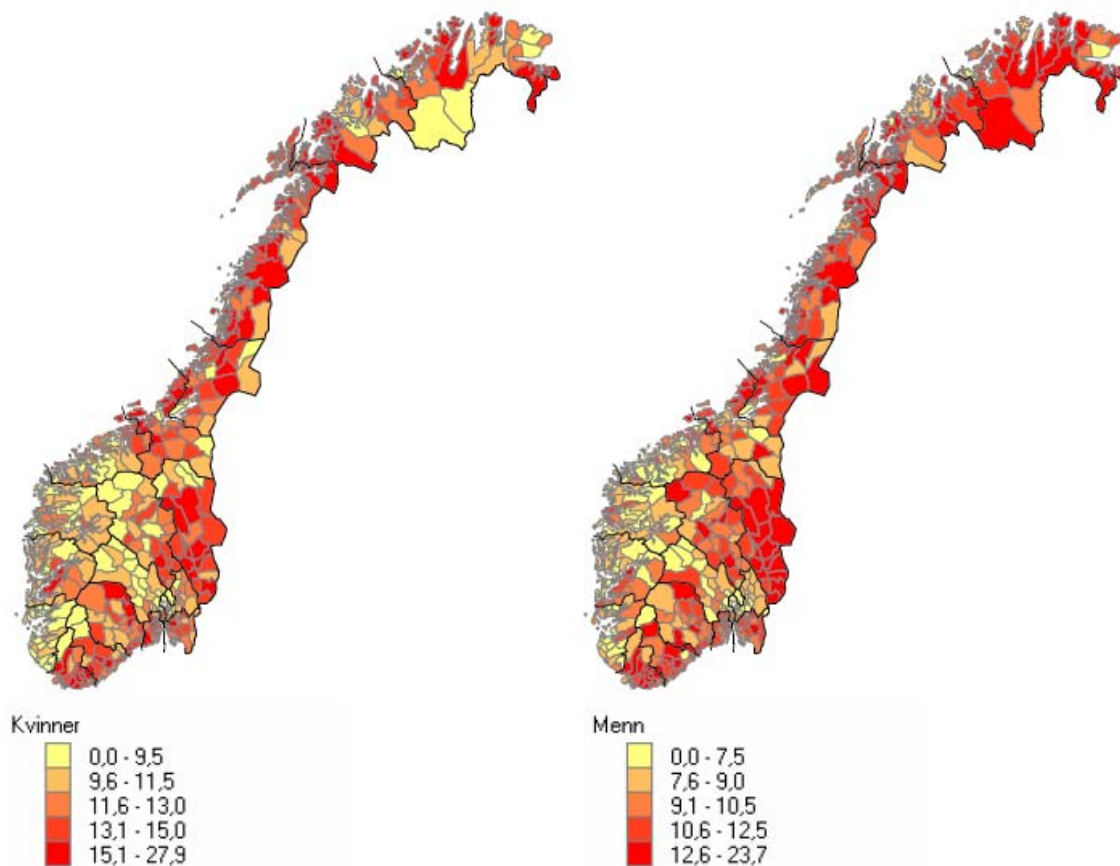
Marianne Gullestad lanserte i artikkelen *Kunnskap sett nedefra* (1999), en ide om marginalisering av hverdagskunnskap som en side ved fremveksten av det moderne samfunn. Differensiering og spesialisering av samfunnet i ulike felt, med ditto institusjonsoppbygging, medfører en hverdagslivets usynliggjøring i det offentlige rom, med lav status for kunnskap som utvikles på feltet. Som vist i Hansens doktorgradsarbeid, er det flest samiske menn, blant de arbeidsføre og bor utenfor forvaltningsområdet for samisk språk som føler seg marginalisert. Det er derfor grunn til å anta at Gullestads poeng er relevant for å forstå deler av problematikken knyttet til *følelsen av marginalisering* i det samiske samfunnet, der nettopp den tradisjonelle kunnskapen i det samiske samfunnet ikke har like høy status og relevans i det moderne norske storsamfunnet, som den formelle opplæringen man får av det offentlige skolesystemet.

Videre kan dette sees i sammenheng med at samiske menn har noe lavere utdanningsnivå enn samiske kvinner, som er på nivå med majoritetsbefolkningen og der statistikk viser at antall sysselsatte i primærnæringene reindrift, jordbruk og fiske i samiske bosetningsområder er redusert i løpet av de siste tiårene (Samisk takk for teller 2).

I det sirkumpolare området og spesielt blant urfolk har man sett at menn har generelt større problemer med å "bevege" seg på fra det som en gang var sentrale aktiviteter, men hva nå utgjør bare en mindre grad av den moderne sysselsettingen. I motsetning til kvinner, som i større grad har blitt sosialisert til å ta utdanning og søke jobber innen en rekke andre områder i samfunnet. Som et resultat av dette, har for eksempel særlig yngre samiske kvinner vært mer fleksible på arbeidsmarked og tatt andre jobber, som betraktes som "moderne" i det "tradisjonelle" samiske samfunnet, og ikke bare knyttet til primærnæringene. Med andre ord, samiske menn ser ut til å bli sosialisert inn i en bane der de skal ta tradisjonelle jobber innenfor næringen, mens kvinner har en tendens til å bli sosialisert inn i situasjoner hvor omstilling og endring er nødvendig, derfor forlater samiske kvinner i større grad de rurale distriktskommunene og flytter til nærliggende tettsteder eller byer – for å ta utdanning og arbeid.

Hva vet vi om forekomst av uføretrygd og sosialhjelp blant samer?

Det foreligger ingen publiserte studier i Norge på forekomst og prediktorer for uføretrygd i samisk befolkning. I det geografiske området som omfatter STN-området viser tall fra NAV, store geografiske forskjeller mellom kommunene. Rapporten Samiske tall forteller 4, viser at prevalens av uførepensjonerte i området nord for Saltfjellet er høyere enn landsgjennomsnittet. For kvinner, spesielt for aldersgruppen 46-66 år utenfor STN området – har hatt en noe større andel nye tilfeller av uføre (1994-1998 og 1999-2003), men denne forskjellen ser ut til å jevne seg ut i perioden 2004-2008. For menn i STN-området er tallene høyere enn i områdene utenfor STN i alle alderen 20-66 år i perioden 1994-2008. Samtidig vises nedgang i andel nye uførepensjonister i aldersgruppene under 45 år for perioden 1999 – 2003 sammenlignet med 1994-1998 perioden, spesielt for kvinner. Innføring av tidsbegrenset uførestønad i 2004 gjør sammenligning med perioden etter 2004 usikker. Generelt kan de se ut som innlandet har lavere innsidens av uførepensjonering sammenliknet med kysten, spesielt for kvinner (Fig. 1). Dette samsvarer med nedgang i andel uføretrygdde innenfor innlandsområdene for Sametingets tilskuddsordning for næringsutvikling (STN) (7 Innlandskommunene utenfor STN viser samtidig økning i andel uførepensjonerte fra et i utgangspunktet lavere nivå enn STN områdene.



KILDE: STATENS KARTVERK/NAV

Figur 5. Nye uføre per 1000 i risikobefolkningen. Gjennomsnitt for årene 2000-2004. Kvinner og menn. For hvert kjønn omfatter hvert intervall ca 20 prosent av kommunene (3).

I rapporten, Samiske tall forteller 2 utgitt av Sámi Allaskuvla (Samisk Høyskole, Kautokeino) fremkommer det at en forholdsmessig stor andel av spesielt unge menn (34%) i STN området slutter underveis i videregående skole. For yrkesfaglig studieretning slutter mer enn halvparten av de unge mennene. Hvordan dette på sikt påvirker denne gruppens yrkeskarriere og risiko for uførepensjon er ukjent.

Når det gjelder sosialhjelp er andelen nye mottakere i STN-området betydeligere høyere i aldersgruppen under 30 år og lavest i aldersgruppen 46-66 år. Både for kvinner og menn har det vært en gradvis nedgang i andelen nye mottakere av sosialhjelp i løpet av perioden 1992 til 2004. Dette henger trolig sammen med nedgang i arbeidsledighet i løpet av samme periode (Samisk tall forteller 4).

Etnisk diskriminering og mobbing av samer

Bakgrunn

Utgangspunktet for arbeidet mot diskriminering er respekt for menneskeverdet og at alle i utgangspunktet har de samme formelle rettigheter, dette betyr at alle faktisk får de samme mulighetene til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser (Det kongelige utenriksdepartement, 1999). Som urfolk i Norge har samene krav på et særlig vern. Norske myndigheter er forpliktet til å legge til rette for at den samiske folkegruppen skal sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. I handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering (2009-2012) omfatter også tiltak for å motvirke diskriminering av samer. I handlingsplanen understrekes det at en effektiv innsats mot rasisme og diskriminering krever et kontinuerlig, fokusert og langsiktig arbeid. En målsetning i dette arbeidet er å ha oppdatert kunnskap om etnisk diskriminering som grunnlag for å utarbeide effektive tiltak for å kunne forebygge diskriminering (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Denne handlingsplanen viderefører St.meld. nr. 20 (2006-2007) *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller* (Helsedepartementet, 2007) og St.meld. nr. 28 (2007-2008) *Samepolitikken*, der det vektlegges at myndighetene fortsatt skal ha et sterkt fokus på forskningsbasert kunnskap omkring diskriminering av samer (Arbeids og inkluderingsdepartementet, 2008).

Fornorskningsprosessen

Samepolitikken fra midten av 1800-tallet og fram til etter andre verdenskrig i Norge var basert på assimilering, for samene betydde dette at deres kulturelle kjennetegn og språklige særtrekk skulle erstattes med tilsvarende trekk fra majoritetskulturen (Josefsen, 2006; Minde, 2003). Denne politikken hentet sitt ideologiske forankring i sosialdarwinismen, nasjonalisme og sikkerhetspolitikk (Jensen, 2005). Innenfor skoleverket gav dette seg for eksempel uttrykk i at all opplæring skulle skje på norsk og det var den norske kulturelle identiteten som skulle legges til grunne ved samhandling mellom samer og etniske nordmenn (Høgmo, 1986). Imidlertid skiftet den norske stat retning for sin minoritetspolitikk ovenfor same etter andre verdenskrig. Dette skiftet ble tydelig i forbindelse med Alta-saken på slutten av 1970- og 80-tallet, blant annet fordi samene fikk støtte internasjonalt, og uttrykt gjennom formuleringene i

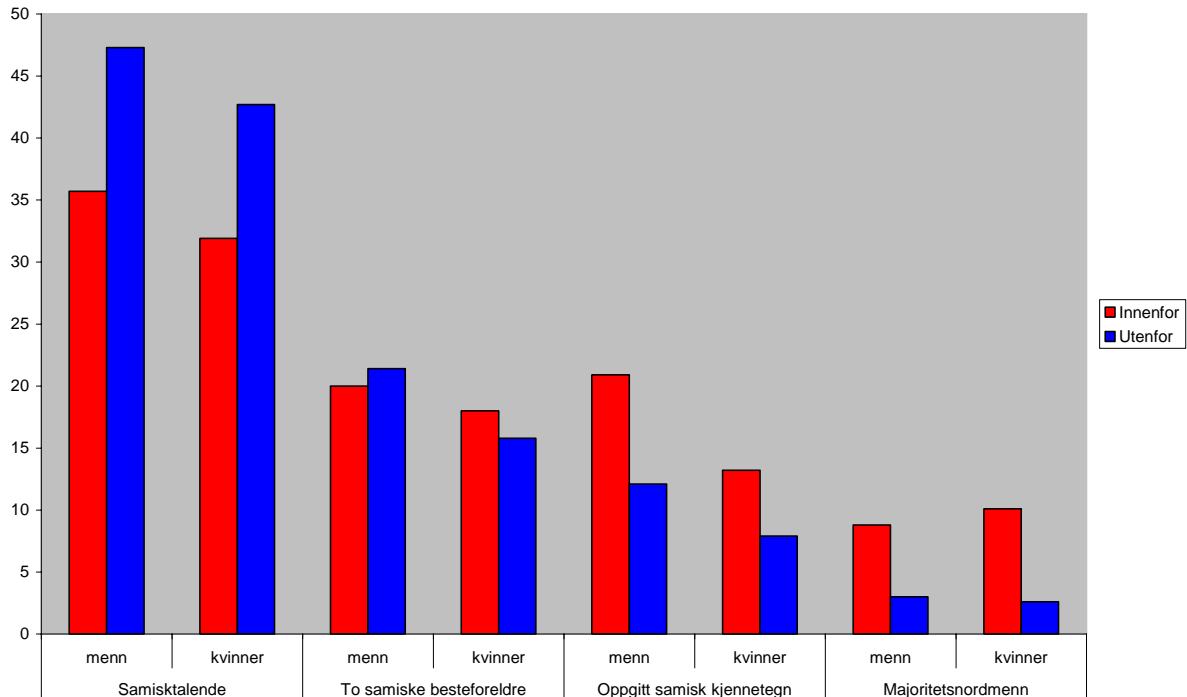
grunnlovsparagraf 110 a om at det pålegger staten å legge til rette for at den samiske folkegruppen skal kunne utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv (Eidheim, 1977; ILO-convention no 169, 1990).

Fornorskningsprosessen skygger inn i nåtiden

Selv om fornorskningspolitikken er et tilbakelagt stadium i det norske samfunn og politikken, vil de negative følgene av denne politikken kaste skygger i lang tid. Det tar tid å endre de generelle rammeverkene i norsk politikk, lovverk og ordninger, samt myter og holdninger, slik at samisk kultur, språk, tradisjoner og det samiske samfunnets behov blir tatt tilstrekkelig hensyn til på ansvarsområder som omhandler blant annet helsevesen, utdanning og arbeidslivet. Mye av arven fra fornorskningspolitikken henger igjen i folks holdninger, selv om den offentlige politikken er lagt om (Arbeids og inkluderingsdepartementet, 2008). Det å være annerledes er ofte en kime til diskriminering og mobbing, og som minoritet er samene sårbare.

Undersøkelser om diskriminering av samer

Resultater fra en nylig doktorgradsavhandling viser at rundt 4 av 10 samisktalende menn og 1 av 3 samisktalende kvinner hadde opplevd å bli diskriminert på grunnlag av sin samiske bakgrunn (Hansen, 2011). Mens 3,5 prosent av den norske majoritetsbefolkningen føler seg utsatt for diskriminering. De samisktalende samene som bor utenfor de definerte samiske språkområdene har det verre, her opplever halvparten å ha blitt diskriminert. I tillegg opplever samer å bli mobbet (på generelt grunnlag) dobbelt så ofte som majoriteten det siste året (4,6-5,4 % blant samer mot 2,3 % blant etniske nordmenn) (Lund et al., 2007). Denne mobbingen har tidligere (i oppveksten til respondentene) i størst grad foregått på skolen og det siste året skjedd i arbeidslivet og i lokal samfunnet. Samer rapporter at diskriminerende bemerkninger er den mest vanlige formen for mobbing de har opplevd, i tillegg til baksnakking (Hansen, Melhus, Høgmo, & Lund, 2008). Studien er en del av en større samisk helse- og levekårsundersøkelse foretatt i 24 kommuner i Finnmark, Troms, Nordland og Trøndelag, Mer enn 12 000 har svart på spørsmål om etnisitet, etnisk diskriminering og mobbing (Lund et al., 2007).



Figur 6. Forekomsten av etnisk diskriminering fordelt på etnisitet, kjønn og bosted

(Innenfor eller utenfor det samiske språkforvaltningsområdet) Kilde: Hansen (2011).

Figuren viser at det er det samisktalende samene som rapporterer høyest grad av etnisk diskriminering både innenfor og utenfor det samiske språkforvaltningsområdet, imidlertid rapporterer samisktalende høyest utenfor forvaltningsområdet. Dette kan være knyttet til at i disse områdene lever samer i en minoritetsposisjon sammenlignet med innenfor forvaltningsområdet. Vi ser at samer uten samisk språk og etniske nordmenn rapportert høyere grad av diskriminering innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, sammenlignet med utenfor dette området.

Denne undersøkelsen viser at en urovekkende stor del av samene opplever diskriminering på grunn av sin samiske bakgrunn. Tidligere studie i Norge (av 545 respondenter) har vist samme bildet, der hver fjerde respondent rapporterte å ha blitt diskriminert fordi de var samer (Josefsen, 2006). Tilsvarende studie i Sverige fra 1998 viser at hver tredje same var blitt utsatt for etnisk diskriminering (Lange, 1998).

Oppvekstvilkår for samiske barn og ungdom i dag

I dag vokser samisk ungdom opp i et samfunn hvor samisk kultur og språk har en helt annen status enn da foreldregenerasjonen vokste opp. For ungdom som innehar en sikker språklig og kulturell samisk kompetanse vil definisjonen av egen samiskhet framstå som friere og mindre politisert enn for mange av foreldregenerasjonen. Mange unge samer opplever at de har en sammensatt identitet, både norsk og samisk – noen også kvensk eller finsk. Blant samisk ungdom, der familie har blitt eksponert for assimilering under fornorskningen, har dette først til voldsomme diskusjoner om etnisk identitet mellom generasjonene, spesielt i de tilfeller der individer med samme bakgrunn har valgt forskjellige løsninger i forvaltningen av sin samisk-norske identitet (Thuen, 1995). I en rapport fra barneombudene i Norden (2008) viser det seg at samiske barn fortsatt i dagens Norge mobbes fordi de er samer, imidlertid er de fleste stolt over sin samiske kultur og identitet, til tross for at det ikke alltid er like lett for samiske barn og unge å stå fram med sin samiske bakgrunn. Enkelte barn opplever også fordommer innad i det samiske samfunnet på den måten at de ikke alltid føler seg akseptert som ”gode nok samer” av andre samer.

Helsemessige konsekvenser av å bli diskriminert

Generelt vet man fra andre utenlandske studier at etnisk diskriminering er sterkt assosiert med dårligere helsestatus, både når det gjelder selv- rapportert helsetilstand generelt og selv- rapportert psykiske plager. Denne assosiasjonen finnes imidlertid sterkest i tilknytning til mental helse (Ahmed, Mohammed, & Williams, 2007; David R Williams, Haraold W Neighbors, & James S Jackson, 2003; Harris et al., 2006; Harris et al., 2006), og det er også tilfelle for den samiske befolkningen. Derfor er det viktig å ha fokus på spørsmål knyttet til diskriminering og mobbing av samer i det helseperspektiv, dette for å utjevne sosiale helseforskjeller (Helsedepartementet, 2007).

Sammenhengen mellom diskriminering og uhelse blant samer

Konsekvensene av diskriminering gir mange helsemessige utslag, deriblant høyere psykisk stressnivå i form av depresjon og angstsymptomer (Hansen & Sorlie, 2012). Samer rapporterer noe dårligere helsestatus enn etniske nordmenn. Videre viser funnene at etnisk diskriminering er assosiert med dårligere selvvardert helse (Hansen, Melhus, & Lund, 2010).

Samiske menn rapporterer et noe høyere nivå av psykisk stress enn etniske norske menn, mens blant samiske og ikke-samiske kvinner var det ingen forskjell i rapportering av stress nivået (Hansen & Sorlie, 2012). Dette er i tråd med nylige funn fra Sverige blant samiske menn (Kaiser, Sjolander, Liljegren, Jacobsson, & Renberg, 2010). Disse funnene foreslår at diskriminering og lavere sosioøkonomisk status bidrar til ulikhet i helsestatus mellom samer og befolkningen generelt.

Samiske kvinner og mestring av diskriminering

Selv om samiske menn opplever langt mer stress enn sine samiske medsøstre, så rapporterer én av to kvinner, bosatt utenfor de definerte samiske områdene, at de har dårlig helse. Dette kan relateres til diskriminering og sosioøkonomi. Til tross for dette resultatet, er det interessant å se at de kvinnene som rapporterte dårligere helsestatus, likevel ser ut til å mestre de negative konsekvensene av krenkelsene bedre enn de norske kvinnene. Når man ser på stressnivået til de som er diskriminert, så har de samiske kvinnene et lavere stressnivå enn de etnisk norske. Årsaken kan være at samiske kvinner ser diskrimineringen i sammenheng med deres samiske bakgrunn og ikke på grunn av deres egenskaper som menneske. Å bli diskriminert på grunn av etnisitet går kanskje ikke så personlig inn på dem. Etnisk norske kan nok tolke diskriminering langt mer personlig.

Dobbelt diskriminering av homofile samer

Homofili er veldig tabubelagt og er langt på vei blitt fortiet i det samiske samfunn. Mange sliter med sin egen identitet som homofil same og lever i skjul med sin legning. Enkelte har opplevd sanksjoner fra familie, slekt, kollegaer og venner når deres homofile legning er kommet til syne. For enkelte homofile/lesbiske samer kan det omkringliggende samfunns syn på homofile oppfattes som at man må velge mellom å leve ut sin legning eller å leve som en del av det samiske samfunnet. Følelser av å måtte velge mellom to så grunnleggende identiteter kan for mange føles som et umulig valg og kan føre til økt mentalt stressnivå. Homofile og lesbiske samer kan sies å være i en dobbelt minoritetssituasjon og har derfor behov for å finne sin homofile identitet blant andre samiske homofile og lesbiske. Mange homofile/lesbiske samer velger derfor enten å flytte ut av den samiske bygda for å leve ut sin legning et annet sted, eller å leve med å skjule sin legning (Om Samepolitikken, 2008).

Forekomst og handlingsmønstre knyttet til diskriminering, vold og trusler på bakgrunn av seksuell orientering er i liten grad kartlagt og dokumentert blant samer.

Kjønnsforskjeller i helse blant samer

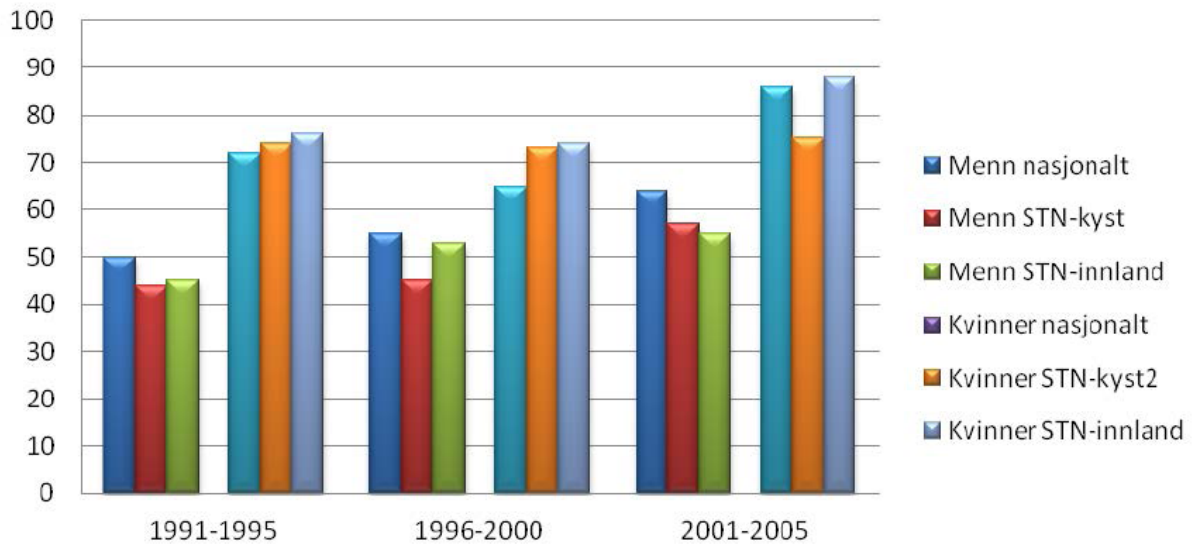
Fruktbarhet

Fruktbarheten blant kvinner i STN-området var høyere enn i landet for øvrig frem til og med 2002, men har etter den tid vært noe lavere i seks av åtte år (SSB).

Dødelighet

Dødelighet er et mål på helsestatus og levekår i befolkningen. De siste 25 årene har forventet levealder i Norge økt med nesten 6 år for menn og vel tre år for kvinner.

Samiske kvinner har en høyere forekomst av død forårsaket av hjerneblødning, mens unge samiske menn har en høyere forekomst av død grunnet ulykker og selvmord. Dødeligheten for samiske menn er 6 % høyere og for samiske kvinner 10 % høyere sammenlignet med regional referansepopulasjon (Brustad, Pettersen, Melhus, & Lund, 2009; Brustad et al., 2009).



Figur 7. Sannsynlighet for å bli 75 år for 15-åringer nasjonalt og i STN-områdene kyst og innland, basert på dødelighetsrater fra ulike tidsperioder for menn og kvinner. Kilde: Samisk tall forteller 4, Sámi allaskuvla. (Brustad et al 2009, Scandinavian Journal of Public Health)

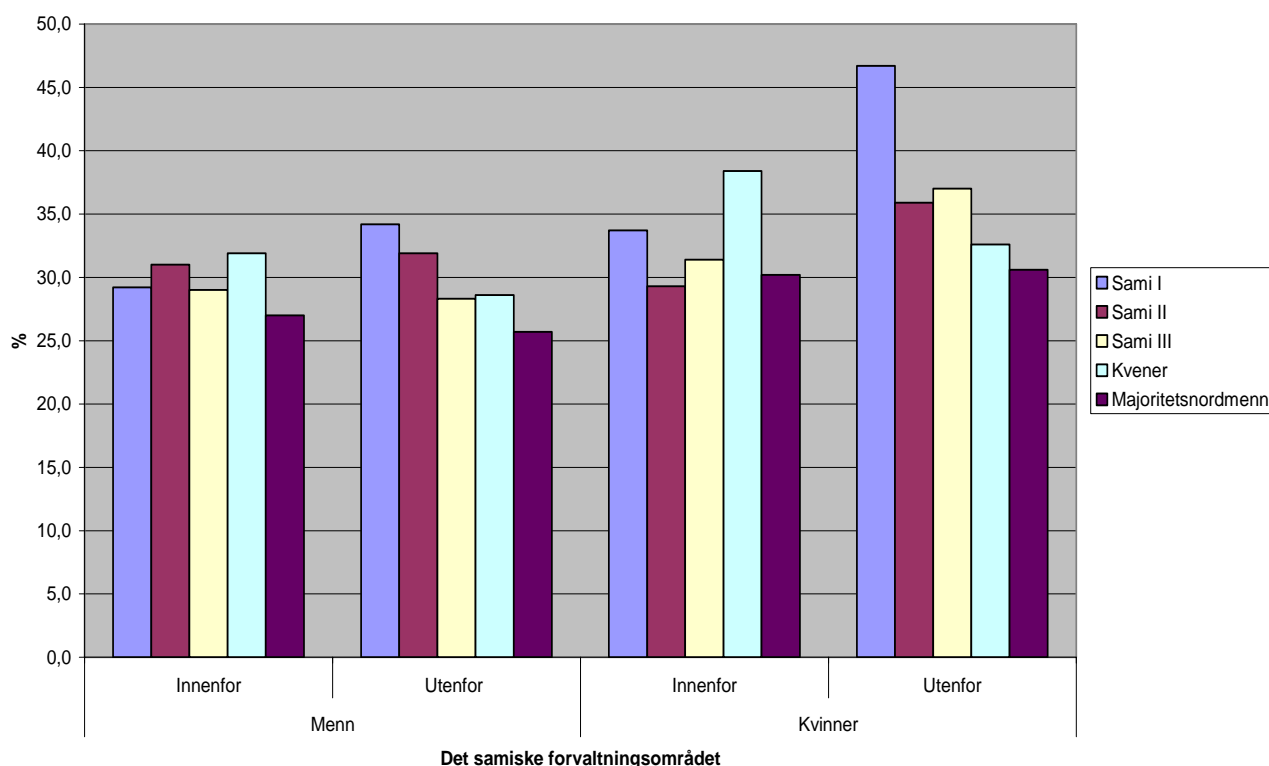
Figuren viser både menn og kvinner har hatt en økning i forventet levealder fra 1991 til 2005, imidlertid ser et ut til at økningen har vært høyest for menn, noe som kan forklares med nedgang i hjerte- og kardødelighet for menn. Videre ser det ut til at menn i STN-området har hatt en høyere dødelighet enn nasjonale tall. Kvinner i STN-kystområder har en lavere forventet levealder i perioden 2001-05 enn for dem som bor i STN-innland og de nasjonale tallene (Samisk tall forteller 4, 2001)(2011; Brustad et al., 2009).

Selvopplevd helsestatus

Selvrapportert helse (Srh) har vist seg å være en god indikator for sykkelighet i en populasjon (Wiking, Johansson, & Sundquist, 2004). Den er en subjektiv vurdering av egen helse og er en meget god prediktor for overlevelse, framtidig sykdomsforløp og planlegging av behandlingsforløp (Syed et al., 2006), også etter at man har kontrollert for fysisk, sosio-demografisk og psykososial helse status (Eriksson, Unden, & Elofsson, 2001). En norsk studie konkluderer med at begrepet er en meget viktig helse indikator i epidemiologisk studier. I denne studien viste de at voksne respondenter som deltok i helseundersøkelser og rapporterte deres helse som dårlig hadde en høyere sykkelighet, enn dem som rapporterte sin egen helse som god, til og med dårligere enn dem som rapporterte tidligere hjerte- kar sykdomsforløp og diabetes (Schou, Krokstad, & Westin, 2006).

Så hvorfor er selvrapportert helse en så god indikator for sykkelighet? Det finnes flere teorier om hvorfor begrepet er så velegnet for prediksjon av sykdom. En av dem er at selvrapportert helse reflekterer dårlig helse som ennå ikke er oppdaget av legen eller helsevesenet, nettopp fordi begrepet omfatter mer enn den medisinske undersøkelsen kan avdekke (Idler & Kasl, 1991). Dette fordi begrepet omfatter levekår, psykososial og sosio-demografiske forhold som ligger tidsmessig foran sykdom har utviklet seg, og som kan ha negativ effekt på helse. Flere studier har vist at selvrapportert helse varierer med hensyn på etnisitet (Borrell & Dallo, 2007), hvor minoritets- eller urbefolkning grupper vurderer deres helse som dårligere sammenlignet med majoritetsbefolkningen (Ahmed et al., 2007; Harris et al., 2006; Harris et al., 2006; Young, 1994). Årsaken til dette kan være forskjeller i levekår mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen, som skyldes forskjeller i sosioøkonomisk status, etnisk diskriminering med flere årsaker.

Prevalens av dårlig selv-rapportert helse fordelt på etnisitet, kjønn og bosted



Figur 8.: Prevalens av dårlig selv-rapportert helse fordelt på etnisitet, kjønn og bosted. Kilde: Ketil Lenert Hansen et al. 2010, International Journal of Circumpolar Health 69:2.

Samer rapporterer noe dårligere helsestatus enn etniske nordmenn. Generelt sett rapporterer kvinner dårligere helsestatus enn menn. Og den dårligste rapportering er blant samisktalende kvinner (Sami I) som bor utenfor det samiske språkforvaltningsområdet. Blant samiske menn er det også samisktalende menn utenfor språkforvaltningsområdet som rapporterer dårligst helse status, men også samer uten samisk språk (Sami II: to samiske besteforeldre og Sami III: minst en samisk markør eller kjennetegn) rapporterer dårligere helse enn etniske nordmenn (Hansen et al., 2010).

Økt fokus på samiske kvinners helse

Samiske kvinner utenfor forvaltningsområdet for samiske språk har en markant dårligere selvopplevd helse enn samiske kvinner innenfor forvaltningsområdet, jfr. Ketil Lenert Hansens forskning. Sametinget har i sine innspill pekt på forskjell i språklige og kulturelle

rettigheter for samiske kvinner innenfor forvaltningsområdet både i Sameloven og i den nylig iverksatte lov om kommunale helse- og sosialtjenester, utdyper sametingsråd medlem Larsen. I sitt svar til FN erkjente statsråd Lysbakken at kulturell og språklig kunnskap i helsetjenesten er nødvendig for å gi samiske kvinner et likeverdig helsetilbud. Statsråden hadde ingen forslag til særlige tiltak for å gi samiske kvinner utenfor forvaltningsområdet et bedre helsetilbud. Han viste kun til det allerede eksisterende helsetilbud og at det var nødvendig med en kulturell og språklig bevissthet i forhold til samiske kvinner².

Andre selvrapporterte sykdomsforekomster og legemiddelbruk blant samer

Samer rapporterer mindre forekomst av sykdommen: Multippel sklerose enn etniske nordmenn. For angina pectoris er det en høyere andel blant samene. Det skyldes i hovedsak at flere eldre samiske kvinner har rapportert dette. Flere samer oppgir også plager i mage/tarm ved inntak av melk.

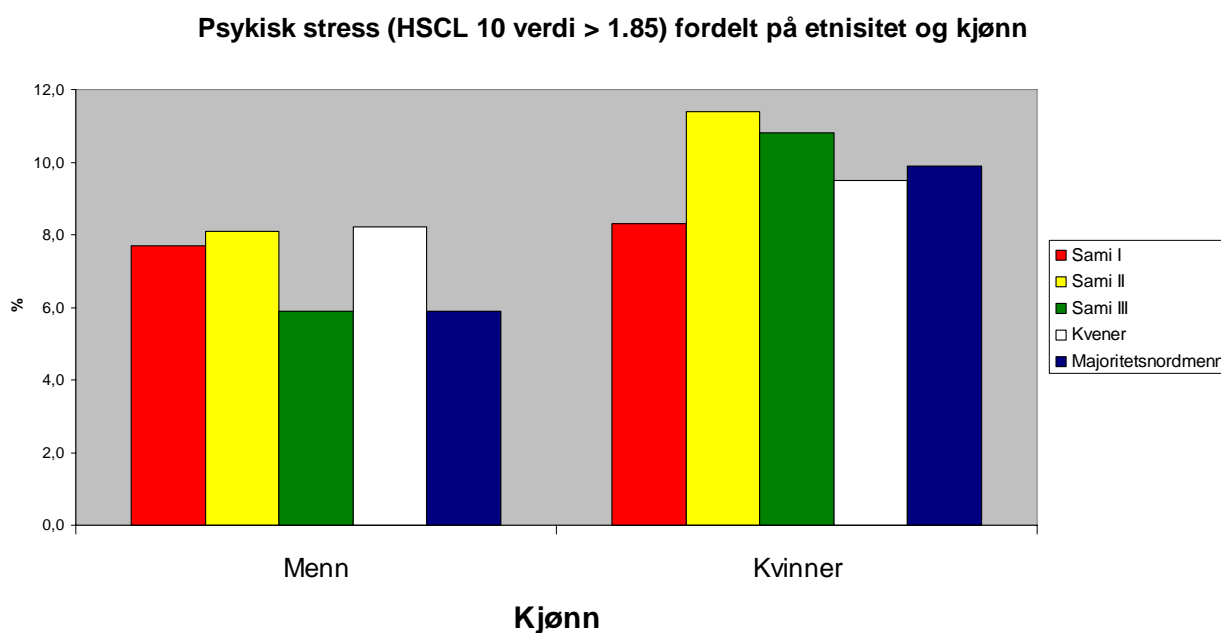
Bruken av sovemiddel i den samiske befolkningen tilsvarer halvparten av bruken i den norske befolkningen, og samiske menn har 13% lavere inntak av sovemidler enn samiske kvinner.

Psykisk helse

Samisktalende menn rapporterer høyere stressnivå

Psykiske problemer ble i SAMNOR undersøkelsen målt med en 10-ledds versjon av Hopkin's Symptom Checklist, HSCL-10 (Strand, Dalgard, Tambs, & Rognerud, 2003). Hopkin's Symptom Checklist (HSCL) er et etablert og validert mål på psykiske vansker. HSCL-10 måler selvrapportering av symptomer på angst og depresjon. (Strand et al., 2003).

² <http://www.sametinget.no/Helse-og-sosial/Helse/OEkt-fokus-paa-samiske-kvinner-helse>



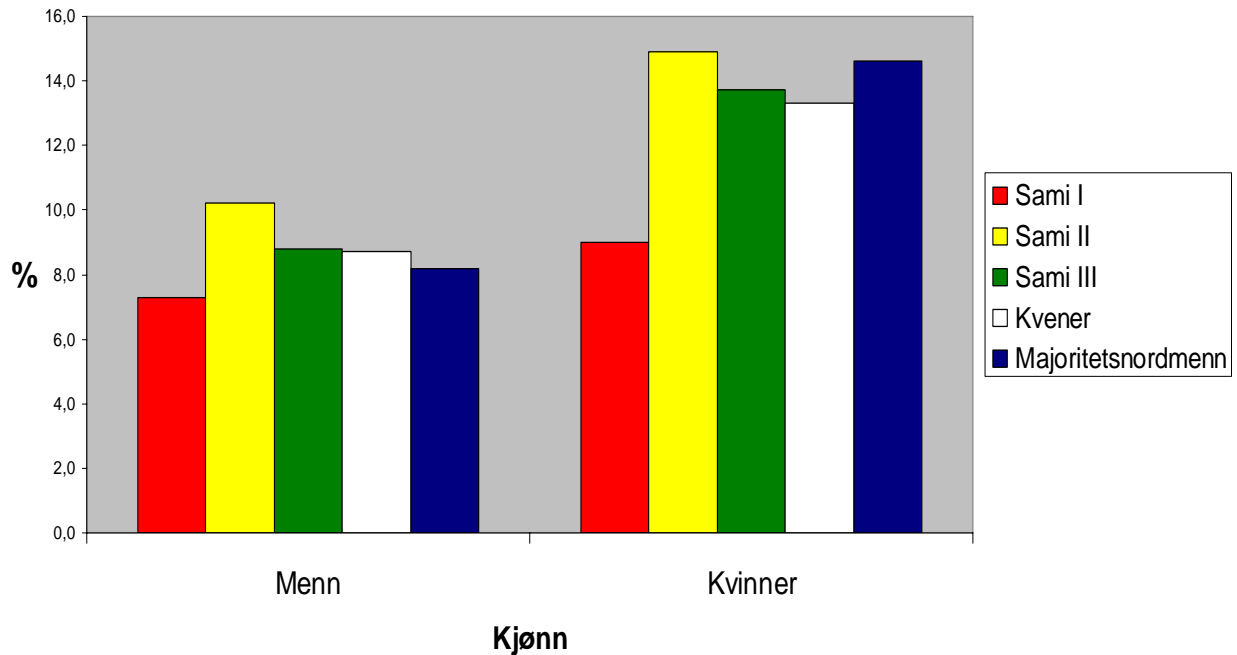
Figur 9. Psykisk stress fordelt på etnisitet og kjønn. Kilde: Hansen og Sørliie 2012.

Generelt sett rapporterer kvinner høyere stressnivå enn menn, uavhengig av etnisitet. Samiske menn (samisktalende samer og samer med to samiske besteforeldre), samt kvenske menn rapporterer et noe høyere nivå av psykisk stress enn etniske norske menn, mens blant samiske og ikke-samiske kvinner var det ingen forskjell i rapportering av stress nivå. Imidlertid rapporterte samisktalende kvinner lavere nivå enn samiske kvinner uten samisk språk, kvenske- og norske kvinner (Hansen & Sorlie, 2012).

Færre samisktalende kvinner søker hjelp for psykiske problemer

Det er også store forskjeller i hvem som søker hjelp for psykiske problemer. Studien viser at samisktalende kvinner søker mindre hjelp for sine psykiske problemer enn samiske kvinner med norsk som morsmål, kvenske og norske kvinner.

Prevalens for psykisk plager som man har søkt hjelp for



Figur 10. Forekomst for psykisk plager som man har søkt hjelp for hos det offentlige helsevesenet. Kilde: Hansen og Sørli 2012.

Ni prosent av samisktalende kvinner søker hjelp hos det offentlige helsevesenet for psykiske plager, mens tallet for etnisk norske kvinner ligger på omlag 15 prosent. Blant menn er det knapt forskjeller. En forklaring på dette kan være at det ikke er tradisjon blant samer å snakke om psykiske problemer, og de lar derfor slike problemer bli innen familien. Det kan også ha å gjøre med det religiøst forankrede begrepet «Det onde øret», som gjør at mange samer tror man blir sykere av å snakke om sykdom, også somatisk.

Sykdom blir sett på som straff fordi man har gjort noe galt, noe som innebærer at sykdom er skambelagt. Men det kan også ha å gjøre med språket, rett og slett kommunikasjonsproblemer i møtet med legen, og derfor oppsøker man ikke det offentlige helsevesenet, men søker hjelp andre steder.

På grunn av språkvansker kan mange samer ha problemer med å få frem hva som feiler dem. Dette kan medføre at de ikke blir henvist videre i systemet.

Tilfredshet med behandling

En studie av samiske og norske psykiatriske pasienter ved Universitetssykehuset i Nord-Norge (UNN), viste at de samiske pasientene var mindre fornøyd med alliansen med hovedbehandler, kontakten med pleierne og informasjonen (Sørli & Nergård, 2005). I en annen studie fant man at de samisktalende pasientene var mindre fornøyd med den kommunale legetjenesten enn de norsktalende (Nystad et al., 2006). Disse forhold må studeres nærmere, ikke minst i relasjon til kjønn og i hvilken grad pasientene erfarer at deres kulturelle ståsted blir erkjent av deres primærleger og de konsekvensene dette kan få for kvaliteten i tilbudet³.

Bruk av tradisjonelle behandlingsformer

En undersøkelse av psykiatriske pasienter fra Nord-Norge viste at flere samiske enn norske pasienter brukte tradisjonelle behandlingsformer og at dette hang sammen med større åndelig interesse og mindre tilfredshet med det skolemedisinske tilbudet. De aller fleste pasientene var åpne for et samarbeid mellom tradisjonelle behandlere og skolemedisinere (Sexton & Sørli, 2008; Sexton & Sørli, 2009)⁴. Vi har imidlertid liten kunnskap om hvor utbredt bruken av tradisjonelle behandlingsformer er i befolkningen og hvordan denne bruken er relatert til kulturelle forhold, psykisk helsetilstand og tilfredshet med det skolemedisinske tilbudet.

³ Sørli, T., & Nergaard, J.I. (2005): Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital treatment. *Transcultural Psychiatry*; 42 (2): 295-316.

Nystad T, Melhus M & Lund E. (2006): Samisktalende er mindre fornøyd med legetjenesten. *Tidsskrift Nor Læreforen*; 126 (6):738-40.

⁴ Sexton, R.H., & Sørli, T. (2009): Should traditional healing be integrated within the mental health services in Sami areas of Northern Norway? Patient views and related factors. *International Journal of Circumpolar Health*; 68(5): 488-97.

Sexton, R., & Sørli, T. (2008): Use of traditional healing among Sámi psychiatric patients in the north of Norway. *International Journal of Circumpolar Health*; 67 (1): 137-48.

Likeverdige helsetjenester for den samiske befolkningen

Det er flere undersøkelser som tyder på at vi er aller lengst unna målet om likeverdige helsetjenester til den samiske befolkningen, særlig utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. I den senere tid har det vært poengtert i media viktigheten av likeverdige helsetjenester for den samiske befolkningen for å sikre resultatlikhet i helse for de samiske pasientene, jamført med majoritetsbefolkningen. Den samiske befolkningen i Norge skal ha et likeverdig helsetilbud som resten av befolkningen i Norge, dette betyr at man samiske pasienter bør være like tilfreds med helsetjenestene de mottar som den resterende befolkningen. Forskingen har vist at den samiske befolkningen i signifikant mindre grad er tilfreds med de helsetjenestene de mottar, og dette gjelder både fastlege ordningen og innenfor det psykiske helsevernet. I senere tid har man også fått beskrevet gjennom media at tolketjenester for den samiske pasienten er utilfredsstillende. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har påpekt at en av de store utfordringene i møte med offentlige tjenester er språksituasjonen. I LDO rapporten: ”Likeverdige helsetjenester for alle – fra velvilje til handling”, poengteres det at : ”samer har ofte ikke mulighet til å kommunisere med helsearbeidere på eget språk”. I tillegg ble det på folkemøtet som LDO arrangerte 29.08.2011 på Sametinget i Karasjok poengtert at den samiske befolkningen står ovenfor mange utfordringer hva gjelder målet om likeverdig helsetjenester for den samiske befolkningen, noen av disse utfordringene som ble tatt opp på dette møtet var at samer blir diskriminert i møtet med det offentlige helsevesenet på ulike måter, dette kan være at helsepersonell mangler samiske kulturkompetanse, direkte diskriminering etc. ⁵

Likeverdige helsetjenester for den samiske befolkningen har med pasientenes opplevelse av tjenestene å gjøre. Da snakker man om tolketjenester mellom samisk-norsk språk, fornøydhet med tjenesten, helsepersonells samiske kulturkompetanse og språkbeherskelse. Tove Nystad har viste at de samisktalende pasientene var mindre fornøyd med den kommunale legetjenesten totalt sett enn de norsktalende (30 % versus 9%). De var mindre fornøyd med legens språkbeherskelse (27% versus 2%), og de mente at det hyppigere oppstod misforståelser mellom lege og pasient på grunnlag av språkproblemer. En tredel gav uttrykk for at de ikke ønsker å bruke tolk. Resultatene indikerer at man må legge stor vekt på helsepersonells språkkompetanse ved ansettelse av helsepersonell i kommuner med høy grad

⁵ <http://www.sykepleien.no/nyhet/735819/knuser-rapport-om-samers-helse>
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7769459
http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7819745

av samisk befolkning. Dette vil kunne bedre tilfredsheten med legetjenestene (Nystad, Melhus, & Lund, 2008). Fagsjef i Helse Nord, Jan Norum sier til sykepleien.no (29.09.2011) at de støttet Senter for Samisk helseforskning og har forventninger til at studien SAMINOR II vil gi oss svar på om det er likeverdige helsetjenester for den samisk befolkningen i Norge⁶. Tilfredshet med helsetjenester må også i framtiden studeres i et kjønnsperspektiv.

Røyking og rusmiddelbruk blant samisk ungdom

Røyking

Menns og kvinners røykevaner var ulike frem mot årstusenskiftet, men har etter dette hatt en felles fallende kurve. Tall for perioden 2004-08 viser at det er store fylkeskommunale forskjeller når det gjelder røyking, men lavest andel som røyker daglig i Oslo (19%) og høyest i Finnmark (32%) (Samiske tall forteller 4) (2011).

Generelt sett har det ikke vært påvist store forskjeller i røykevaner mellom samer og nordmenn, hva gjelder voksen eller ungdommer. Imidlertid har SAMINOR studien vist at samiske menn på innlandet har en høyere røykeforekomst enn blant ikke-samer. Tilsvarende er ikke funnet for kvinner (Kilde: Broderstad et al. 2007 *European Journal of Haematology*).

Alkohol

Samisk ungdom drikker mindre enn annen nordnorsk ungdom (Spein et al., 2006). Særlig samisk og nordnorsk ungdom med tilknytning til læstadianismen rapporterer større avholdenhet fra alkohol (Spein et al., 2011). Blant samisk ungdom finner man at de som er mest assimilert drikker og røyker mer enn mer "tradisjonell" samisk ungdom (Spein et al., 2007)⁷. For voksne samer har man funnet at både menn og kvinner rapporterer en høyere

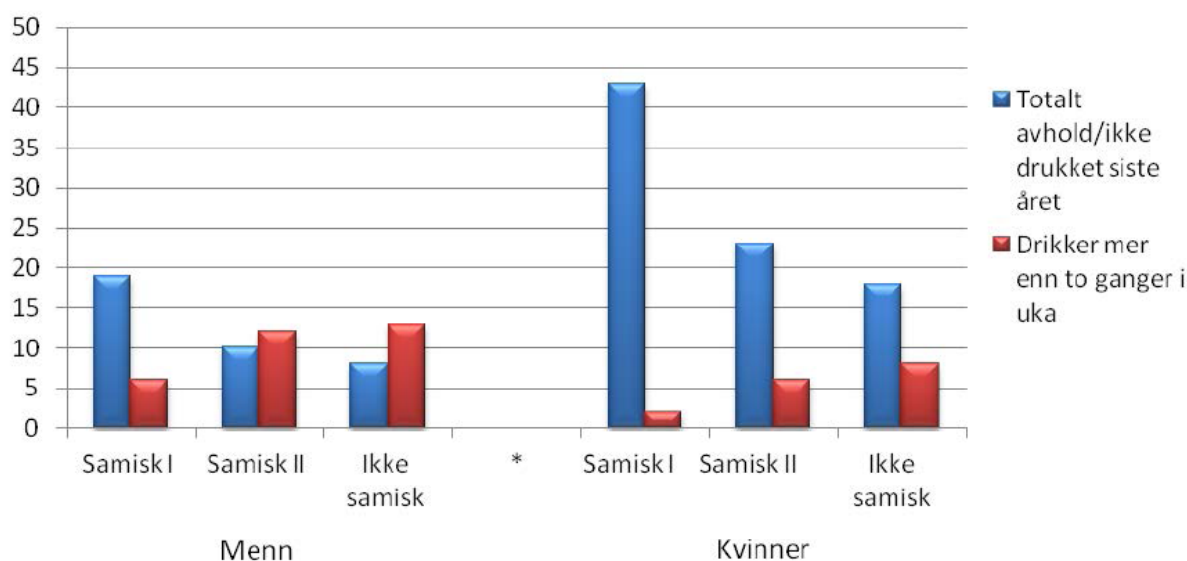
⁶ <http://www.sykepleien.no/nyhet/735819/knuser-rapport-om-samers-helse>

⁷ Spein, Sexton, & Kvernmo (2006). Longitudinal drinking patterns in indigenous Sami and non-indigenous youth in northern Norway. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*; 25 (3): 103-117.

Spein, Sexton, & Kvernmo (2007). Substance use in young indigenous Sami: ethnocultural and longitudinal perspective. *Substance Use & Misuse*; 42 (9): 379-400.

Spein, Melhus, Kristiansen & Kvernmo (2011). The influence of religious factors on drinking behaviour among young indigenous Sami and non-Sami peers in Northern Norway. *Journal of Religion & Health (elektronisk publisert 25.02.2010)*; 50 (4): 1024-1039.

andel totalavholdende i forhold til alkohol enn ikke-samisk befolkning. Spesielt er dette mønstret tydelig for eldre samiske kvinner (Broderstad et al 2007).

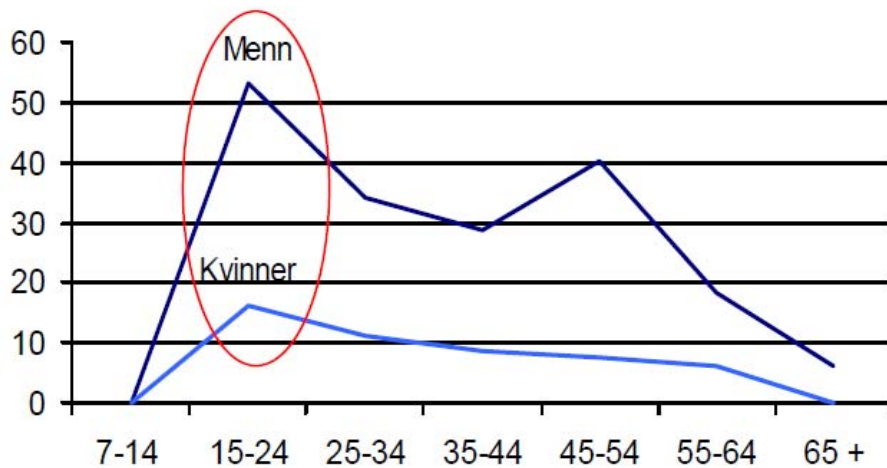


Figur 11: Alkoholbruk hos menn og kvinner (36-79 år i 2003-04) i forhold til etnisk tilhørighet. (SAMINOR-studien) (Samisk I = samisktalende samer, Samisk II = minst en samisk markør som språk eller familiebakgrunn) Kilde: Broderstad et al 2007.

Tallene fra SAMINOR studien viser også at andelen som rapporterer at de drakk mer enn to ganger i uka, var noe lavere hos samisktalende samer enn hos de andre gruppene. Mønsteret av et lavere alkoholinntak var mer markant hos samiske kvinner enn menn (Broderstad et al 2007).

Selv mord og selvmordsatferd blant samer

I dag er selvmord blant urbefolkning i nordområdene primært et problem blant ungdom og unge voksne mennesker. Selvmordsdødelighet blant samer sammenliknet med den øvrige nordnorske befolkningen ble funnet til 27 % høyere i perioden 1978-1990 (19 per 100 000 blant samer versus 13 per 100 000 for hele landet). Det var spesielt høy risiko for selvmordsdødelighet blant samiske ungdom og unge voksne (15-24 år) for begge kjønn.

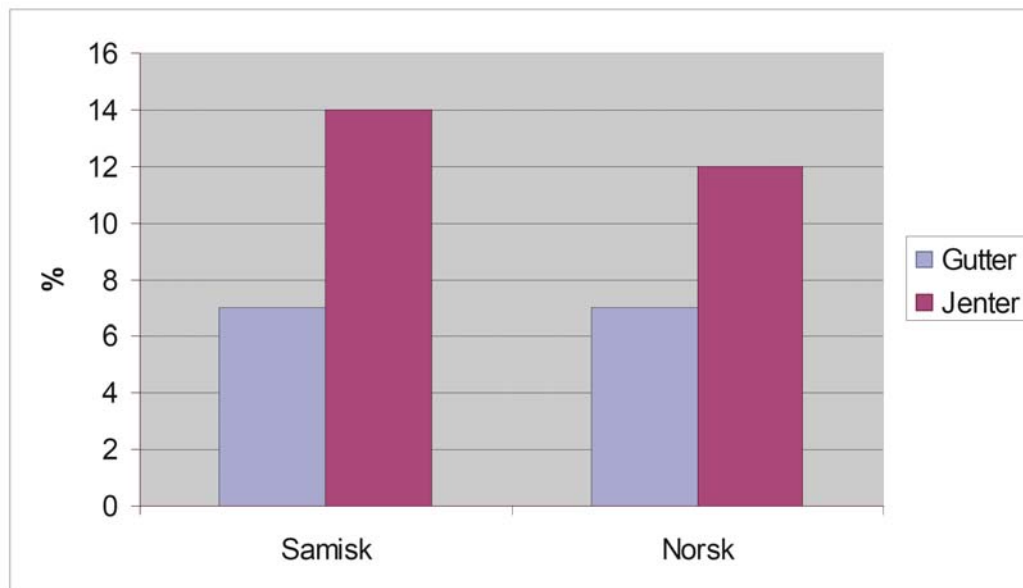


(Silviken, Haldorsen & Kvernmo, 2006)

Figur nr 12. Selvmordsrate blant samer i fht. Alder og kjønn, 1970-1998.

Omlag 30 % av alle selvmord ble utført i denne aldergruppa med 3,5 ganger høyere dødelighet for menn enn for kvinner. Man fant også en høyere risiko for selvmordsdødelighet blant samiske menn bosatt i Finnmark fylke samt samiske menn bosatt i indre Finnmark. På den annen side fant man at samiske menn og kvinner som hadde tilknytning til reindrifta ikke hadde en høyere risiko for selvmordsdødelighet enn med den øvrige nordnorske befolkningen.

I Ung i Nord studien påviste etniske forskjeller i selvrapporterte selvmordforsøk. I begge etniske grupper ble det funnet betydelige kjønnsforskjeller i forekomst av selvrapporterte selvmordsforsøk. Blant de samiske jenter var det 14 % som rapporterte at de tidligere hadde forsøkt å ta sitt eget liv, mot 7 % blant de samiske guttene.



Selvordsforsøk hos samiske ungdommer basert på data Ung i Nord studien (1994/1995) Kilde: Silviken og Kvernmo (2007) *Journal of Adolescence*, Curtis et al (2006), INUSSUK, *Arktisk forskningsjournal 1*, Grønlands Hjemmestyre

Ny forskningsatsing på temaet: vold og overgrep i nære relasjoner

Samisk helseforskning i samarbeid med Samisk nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsevern (SANKS) (ved prosjektleder Dr. Med. Cecilie Javo), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim (NTNU) (ved prosjektleder professor Berit Schei) og Høyskolen i Oslo og Akerhus (HiOA) (stipendiat fra høsten 2012 vil være Astrid Eriksen) fått innvilget stipendiat finansiering (fra Helse Nord) for 3 år for å forske på kjønnsbasert vold i den samisk-norske befolkningen i de fem nordligste fylkene i Norge. Studien er en delstudie av helse- og levekårsundersøkelsen i 25 kommuner med samisk og norsk bosetning kalt SAMINOR 2.

Om studien: "Kjønnsbasert vold, helse og etnisitet"

De to vanligste formene for kjønnsbasert vold (GBV) er seksuell vold / seksuelle overgrep og partnervold (IPV). Både kvinner og menn kan oppleve seksuelle overgrep og vold i nære relasjoner. Internasjonalt har man funnet store forskjeller i prevalensen av GBV. GBV i urbefolkninger har vært lite undersøkt. Det er funnet en høyere forekomst av vold på Grønland enn i Danmark, samt etniske ulikheter i kjønns mønsteret. Hittil har ingen undersøkelser av GBV vært utført i samisk befolkning.

Målet for prosjektet er å sammenlikne prevalensen av GBV hos kvinner og menn i samisk og norsk befolkning. Dessuten ønsker man å undersøke hvordan psykisk, fysisk og seksuell vold påvirker helsen i de ulike etniske gruppene, og om ulike typer av GBV, alvorlighetsgraden og alderen da volden / overgrepet fant sted, kan ha forskjellig helsemessig effekt, avhengig av kjønn og etnisitet. Studien vil også kunne vise om GBV kan forklare sosiale forskjeller i helsetilstand. Svarene på disse spørsmålene vil kunne ha betydning når det gjelder å utvikle tjenestetilbud til samiske befolkningen. Spørsmålene som inngår i undersøkelsen, tilsvarer spørsmålene som ble brukt i HUBRO - Oslo Health Survey.

Oppsummering - Likestillingsutfordringer blant samer

Det samiske samfunn står ovenfor mange av de samme utfordringene hva gjelder likestilling som det norske samfunnet – et samfunn med like rettigheter, plikter og muligheter for kvinner og menn. I tillegg har det samiske samfunn noen spesifikke utfordringer som er knyttet til deres samiske kultur og levesett.

I denne rapporten har vi sett at det er kjønns spesifikke forskjeller i det samiske samfunnet – for eksempel i relasjon til utdanningsløp og arbeidsliv. Mange samiske kvinner velger å ta høyere utdanning. Dette har ført til at en del unge kvinner velger å flytte fra bygda til tettbygdestrøk og byer. Dette skaper nye utfordringer hva gjelder mulighetene for samiskspråklige barnehagetilbud og -opplæringstilbud utenfor de definerte samiske kjerneområdene. I samiske områder har primærnæringene tradisjonelt stått sterkt og det er mennene som dominerer innenfor primærnæringene. Statistikken viser at kvinners rolle innenfor disse næringene gradvis har blitt svekket.

Samiske gutter har et høyere frafall i den videregående skolen enn jenter. Å falle fra på videregående skole kan ha store konsekvenser senere i livet, ved at man har vanskeligheter med å skaffe seg arbeid og omstillingsevne i et omskiftende arbeidsmarked. At mange samiske gutter slutter kan også være en mulig fattigdomsfelle.

Nordområdesatsningen forespeiler mange mannsdominerte arbeidsplasser innen bygg, anlegg, industri, bergverk, olje- og gassutvinning, samtidig som disse nye arbeidsplassene kan stå i stor kontrast til tradisjonelle samiske næringer. Samiske kvinner dominerer arbeidsplasser innen undervisning, helse- og sosialtjenestene.

Mange samer opplever å bli diskriminert på bakgrunn av sitt samiske opphav. Som urfolk i Norge har samene krav på et særlig vern, dette er knyttet til at den samiske folkegruppen skal få sikret og utviklet sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Dette er et grunnleggende element i likestillingsarbeidet. Utgangspunktet er respekt for menneskeverdet og at alle i utgangspunktet har de samme formelle rettigheter og mulighetene i samfunnet – det er derfor noen ganger nødvendig å legge til rette for den samiske befolkningen, slik at de får likeverdige tjenester, som den øvrige befolkningen i Norge.

Dødeligheten for samer er høyere enn for regional referansepopulasjon, dette skyldes en høyere forekomst av død på grunn av hjerneblødning hos samiske kvinner og død på grunn av ulykker og selvmord hos samiske menn. Samiske kvinner, særlig bosatt utenfor det samiske språkforvaltningsområdet, rapporterer dårligere helse enn majoritetskvinner. Samiske menn rapporterer høyere grad av stress sammenlignet med norske majoritetsmenn.

Det er flere undersøkelser som tyder på at vi er aller lengst unna målet om likeverdige helsetjenester til den samiske befolkningen, særlig utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. I den senere tid har det vært poengtert i media viktigheten av likeverdige helsetjenester for den samiske befolkningen for å sikre resultatlikhet i helse for de samiske pasientene, jamført med majoritetsbefolkningen.

Det er en ny forskningssatsing på temaet: vold og overgrep i nære relasjoner blant den samisk-norske befolkningen i de fem nordligste fylkene i Norge. Prosjektet starter høsten 2012.

Referanse liste

Arbeids og inkluderingsdepartementet (2008). *Samepolitikken* (Rep. No. nr. 28 (2007-2008)). [Oslo]: [Regjeringen].

Asta Balto (1997) Samisk barneoppdragelse i endring, Ad notam Gyldendal, Oslo.

Barne- og likestillingsdepartementet (2009). *Handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering: 2009-2012*. [Oslo]: Barne- og likestillingsdepartementet.

Borrell, L. N. & Dallo, F. J. (2007). Self-Rated Health and Race Among Hispanic and Non-Hispanic Adults. *J.Immigr.Minor.Health*.

Broderstad og Sørli (2011) Flytting til byer fra distriktstområder med samisk bosetting, NIBR/UiT-Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø.

Brustad, M., Pettersen, T., Melhus, M., & Lund, E. (2009). Mortality patterns in geographical areas with a high vs. low Sami population density in Arctic Norway. *Scand.J.Public Health*, 37, 475-480.

David R Williams, Harold W Neighbors, & James S Jackson (2003). Racial/ ethnic discrimination and health: Findings from community studies. *American Journal of Public Health*, 93, pg.200.

Det kongelige utenriksdepartement (1999). *Menneskeverdi i sentrum: handlingsplan for menneskerettigheter* (Rep. No. Handlingsplan nr 21 (1999-2000)).

Eidheim, H. (1977). *Aspects of the Lappish minority situation*. (3rd ed ed.) Oslo: Universitetsforlaget.

- Eriksson, I., Unden, A. L., & Elofsson, S. (2001). Self-rated health. Comparisons between three different measures. Results from a population study. *Int.J.Epidemiol.*, 30, 326-333.**
- Gullestad, Marianne, 1999 Kunnskap sett nedenfra, Universitetsforlaget, Oslo**
- Hansen, K. L., Melhus, M., Høgmo, A., & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR study. *International Journal of Circumpolar Health*, 67, 97-113.**
- Hansen, K. L., Melhus, M., & Lund, E. (2010). Ethnicity, self-reported health, discrimination and socio-economic status: a study of Sami and non-Sami Norwegian populations. *Int.J.Circumpolar.Health*, 69, 111-128.**
- Hansen, K. L. & Sorlie, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcult.Psychiatry*, 49, 26-50.**
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway the SAMINOR study*. University of Tromsø, Tromsø. Doktorgradsavhandling, Institutt for Samfunnsmedisin.**
- Harris, R., Tobias, M., Jeffreys, M., Waldegrave, K., Karlsen, S., & Nazroo, J. (2006). Effects of self-reported racial discrimination and deprivation on Maori health and inequalities in New Zealand: cross-sectional study. *Lancet*, 367, 2005-2009.**

- Harris, R., Tobias, M., Jeffreys, M., Waldegrave, K., Karlsen, S., & Nazroo, J. (2006).
Racism and health: the relationship between experience of racial discrimination
and health in New Zealand. *Soc.Sci.Med.*, 63, 1428-1441.
- Helsedepartementet (2007). Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller.
- Høgmo, A. (1986). Det tredje alternativ - barns læring av identitetsforvaltning i samisk-
norske samfunn preget av identitetsskifte. *Tidsskr. f. samfunnsforskning* 1986,
bd. 27, 395-416.
- Idler, E. L. & Kasl, S. (1991). Health perceptions and survival: do global evaluations of
health status really predict mortality? *J.Gerontol.*, 46, S55-S65.
- ILO-convention no 169 (1990). *ILO-convention no 169 concerning indigenous and tribal
peoples in independent countries: ratified by Norway on 20 June 1990*
Kommunaldepartementet.
- Jensen, E. B. (2005). *Skoleverket og de tre stammers møte*. (vols. No 7) Tromsø: Eureka.
- Josefsen, E. (2004). Likestillingspolitikk i Sametinget. Norut rapport, Alta: Finnmark.
- Josefsen, E. (2006). *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* Alta: Norut/NIBR
Finnmark.
- Kaiser, N., Sjolander, P., Liljegren, A. E., Jacobsson, L., & Renberg, E. S. (2010).
Depression and anxiety in the reindeer-herding Sami population of Sweden.
Int.J.Circumpolar.Health.
- Lange, A. (1998). *Samer om diskriminering,
en enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av
Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm: CEIFO.

Lile, H. K. (2011). *FNs barnekonvensjon artikkel 29(1) om formålet med opplæring : en retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk.* Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Lund, E., Melhus, M., Hansen, K. L., Nystad, T., Broderstad, A. R., Selmer, R. et al. (2007). Population based study of health and living conditions in areas with both Sami and Norwegian populations--the SAMINOR study. *Int.J.Circumpolar.Health, 66, 113-128.*

Minde, H. (2003). Assimilation of the Sami - implementation and consequences. Galdu, Kautokeino.

Nystad, Inger Marie Kristine, 2003: Mannen mellom myte og modernitet. *Vett og Viten* A.S, Nesbru, Norge.

Nystad, T., Melhus, M., & Lund, E. (2008). Sami speakers are less satisfied with general practitioners' services. *Int.J.Circumpolar.Health, 67, 114-121.*

Nystad, Inger Marie Kristine, 2003, Mannen mellom myte og modernitet, *Vett og viten*, Kautokeino.

Sametinget, Sametingets handlingsplan for likestilling 2009-2013.

Samiske tall forteller 1. Kommentert samisk statistikk 2008 (2008), Rapport 2
Guovdageaidnu: Sami allaskuvla.

Samiske tall forteller 2. Kommentert samisk statistikk 2009 (2009), Rapport 1.
Guovdageaidnu: Sami allaskuvla.

Samiske tall forteller 3. Kommentert samisk statistikk 2010. Rapport 1. Guovdageaidnu:
Sami allaskuvla.

Samiske tall forteller 4: Kommentarer til samisk statistikk 2011 (2011). (Rep. No. 1/2011).

Guovdageaidnu: Sami allaskuvla.

Samisk statistikk 2012, Tove Irene Slaastad, Statistisk Sentralbyrå, 2012. Rapport 3/2012, Oslo-Kongsvinger.

Schou, M. B., Krokstad, S., & Westin, S. (2006). [How is self-rated health associated with mortality?]. *Tidsskr.Nor Laegeforen.*, 126, 2644-2647.

Sexton, R.H., & Sørli, T. (2009): Should traditional healing be integrated within the mental health services in Sami areas of Northern Norway? Patient views and related factors. *International Journal of Circumpolar Health*; 68(5): 488-97.

Sexton, R., & Sørli, T. (2008): Use of traditional healing among Sámi psychiatric patients in the north of Norway. *International Journal of Circumpolar Health*; 67 (1): 137-48.

Silviken, A, Suicide attempts among indigenous Sami adolescents and majority peers in Arctic Norway: Prevalence and associated risk factors, 2006.

Silviken, A. Suicidal behavior among Indigenous Sami in Arctic Norway - A special focus on adolescents and young adults, doktorgradsavhandling, Institutt for Samfunnsmedisin, 2007, Universitetet i Tromsø.

Spein, Sexton, & Kvernmo (2006). Longitudinal drinking patterns in indigenous Sami and non-indigenous youth in northern Norway. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*; 25 (3): 103-117.

Spein, Sexton, & Kvernmo (2007). Substance use in young indigenous Sami: ethnocultural and longitudinal perspective. *Substance Use & Misuse*; 42 (9): 379-400.

Spein, Melhus, Kristiansen & Kvernmo (2011). The influence of religious factors on drinking behaviour among young indigenous Sami and non-Sami peers in Northern Norway. *Journal of Religion & Health (elektronisk publisert 25.02.2010)*; 50 (4): 1024-1039.

Syed, H. R., Dalgard, O. S., Hussain, A., Dalen, I., Claussen, B., & Ahlberg, N. L. (2006).

Inequalities in health: a comparative study between ethnic Norwegians and

Pakistanis in Oslo, Norway. *Int.J.Equity.Health*, 5, 7.

Sørli, T., & Nergaard, J.I. (2005): Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital treatment. *Transcultural Psychiatry*; 42 (2): 295-316.

Thuen, T. (1995). *Quest for equity Norway and the Saami challenge*. St. John's, Nfld.

Wiking, E., Johansson, S. E., & Sundquist, J. (2004). Ethnicity, acculturation, and selfreported health. A population based study among immigrants from Poland, Turkey, and Iran in Sweden. *J.Epidemiol.Community Health*, 58, 574-582.

Young, T. K. (1994). *The Health of Native Americans*. New York: Oxford University Press.

Notáhta • Notat

Geasa/Til: «TilSbr_Navn»

Min čuj./Vår ref: 12/1210 - 11

Beaivi/Dato: 19.03.2012

Notat til Ketil Lennert Hansen om Sametingets likestillingsarbeid

Sametingets likestillingspolitikk er uttrykt i Sametingets likestillingsplan. Her er det valgt ut en del prioriterte områder: kjønnslikestilling skal være implementert på alle politikkområder i Sametingets arbeid, toleranse for ulike seksuelle legninger, arbeide for vold i nære relasjoner.

Dette var utgangspunktet for at Sametinget for første gang var med å levere innspill til Norges 8. rapportering til FNs kvinnekommisjonskomite (CEDAW). Norge rapporterer jevnlig til FN på sin oppfyllelse av FNs kvinnekommisjonskonvensjon. I vårt innspill til rapportering valgte vi ut noen områder: samiske kvinners helse, manglende statistikk om samiske likestillingstema, samiske kvinner i primærnæringene og samiske kvinners representasjon i styrer, råd og utvalg.

Av våre innspill grep CEDAW særlig tak i området samiske kvinners helse. Vårt innspill var basert på Ketil Lennert Hansens phd grad om temaet. Sametinget deltok på eksaminasjonen av Norge i Geneve i februar 2012. Komiteen stilte spørsmål til statsråd Lysbakken ang. hvilke tiltak staten ville igangsette for å motvirke at samiske kvinner utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, hadde dårligere selvpoplevd helse enn norske kvinner. Statsråden kom ikke med forslag til nye tiltak på området. I sine avsluttende anbefalinger til Norge påpekte derfor CEDAW at de var bekymret for samiske kvinners helse sett i forhold til likeverdige helsetjenester og multippel diskriminering. Dette vil si at Norge til neste rapportering må rapportere på hvordan de fulgte anbefalingen fra CEDAW.

Sametinget deltok også på CSW 56. kommisjon i New York i februar/mars 2012. Tema for kommisjonen var rurale kvinner. Sametingsråd Vibeke Larsen deltok i debatt om urfolks kvinners rett til et anstendig arbeid. Sametinget deltok også i prosessen som ledet frem til vedtakelse av den første urfolks kvinnerseresolusjon, som er vedtatt i FN. Dette vil Sametinget arbeide videre med. Vi ser behovet for et urfolkskvinneforum, og vil ta initiativ til dannelse av dette.

Dearvvuodaiguin/Med hilsen

Ingeborg Larssen
seniorráddeaddi/seniorrádgiver

